

ДЕЛАТНОСТ НЕЗАВИСНЕ РАДНИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ У БЕОГРАДУ ПОСЛЕ ТРЕЋЕ ЗЕМАЉСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ КПЈ

После доношења Закона о заштити државе (2. августа 1921), у периоду прилагођавања Комунистичке партије Југославије новим, илегалним, условима рада, значајну улогу одиграла је Независна радничка партија Југославије (НРПЈ). Основана је у Београду на Земаљској оснивачкој конференцији пролетаријата Југославије, одржаној 13—14. јануара 1923. године, упркос покушајима режима и полиције да то онемогући. Основана је одлуком пленума Централног комитета КПЈ, који је илегално одржан у Београду средином децембра 1922. године, с циљем да илегалној КПЈ олакша обнављање њених организација, у оживљавању радничког покрета, окупљању пролетерских снага за политичку борбу и ради лакшег спровођења политичке линије КПЈ. Делатност Независне радничке партије у току 1923. године потврдила је правилност одлуке децембарског пленума КПЈ.¹

Како је Независна радничка партија била форма легалног рада КПЈ, вид њене легалне политичке борбе, то се етапе развоја НРПЈ углавном поклапају са етапама развоја КПЈ тога периода. Трећа земаљска конференција КПЈ, која је одржана првих дана 1924. године, у животу КПЈ представљала је значајан датум, почетак једне нове етапе у њеном идејном, организационом и политичком развоју. У истој мери, Трећа земаљска конференција КПЈ представљала је нову етапу и у животу НРПЈ, чија се прва активност у 1924. години састојала у усвајању одлука те Конференције. Због тога смо излагање о де-

латности НРПЈ у Београду и поделили у два дела, од којих смо први део, који је обухватио делатност до краја 1923. године, објавили у једном од ранијих Годишњака.

Забрана земаљске конференције НРПЈ

Када је Управа града Београда, решењем од 7. новембра 1923. године, забранила одржавање Земаљске конференције НРПЈ, заказане за 18—20. новембар 1923. године, Централном одбору НРПЈ било је јасно да постоје веома слаби изгледи да полиција и касније неће ометати њено одржавање. О томе је речито говорило образложење решења о забрани, у ком је наглашено да је НРПЈ променила назив а да је задржала комунистичке идеје, те да има довољно материјала за сумњу да ће Конференцију посетити и странци са којима радничка класа жели да дође у што тешњу везу и продужи свој илегалан рад.² Зато, иако је Централни одбор НРПЈ донео одлуку да се не покори полицијској забрани одржавања Конференције већ само да датум њеног одржавања одгоди за 14. до 16. јануар 1924. године, рачунао је с могућношћу поновне забране. Према сугестијама Извршног одбора КПЈ предузео је мере за постизање основног циља, коме је већ месецима била подређена главна партијска активност: да партијско чланство усвоји нове, револуционарне ставове по свим актуелним политичким

питањима тј. да усвоји предлоге припремљених резолуција за Конференцију и изабере ново руководство Партије. Наиме, приликом оснивања НРПЈ изабран је само Централни одбор, а не и шире тело, пленум Партије, тј. Земаљско веће од 21 члана, како је предвиђено Статутом НРПЈ.

Догодило се оно што се могло и очекивати. Управа града Београда је и по други пут, по налогу Пашићеве владе, забранила одржавање Земаљске конференције НРПЈ. Али, полиција се није задржала само на овоме, већ је предузела све мере предострожности како не би била изиграна као годину дана раније, приликом оснивања НРПЈ, када није стигла да растури Конференцију. Овог пута је будно мотрила на седиште секретаријата НРПЈ, у Косовској улици 43. Тих дана на десетине агената непрекидно се врзало на степеништу зграде и око ње, пазећи на „сумњиве“. На протесте Централног одбора због притварања лица која су тих дана долазила у секретаријат Партије или редакцију „Радника“, полиција је одговарала да јој је познато да се, и поред забране, у Београду одржава Конференција НРПЈ.³

Полиција се, међутим, и овога пута преварила. Она је на зграду у Косовској улици 43 почела да мотри исувише касно, верујући да је Земаљска конференција заказана за 14. јануар 1924. Није ни слутила да је око две недеље раније, у истој згради, отпочела и неколико дана трајала још „опаснија“ Конференција. Тада је илегално одржавана Трећа земаљска конференција КПЈ, на којој је учествовало 56 делегата из свих крајева земље, од којих 30 са решавајућим, а остали са саветодавним правом гласа.⁴

За успешно илегално одржавање Треће земаљске конференције КПЈ у Београду, а не ван земље, као што је био случај са претходне две које су одржане у Бечу, има се највећим делом захвалити постојању НРПЈ и њеном већ релативно добро уходаном организационом апарату. „Са добро организованим стражама — говорио је једном приликом Моша Пијаде — које су шетале унаоколо и све од врата Управе града до места где

смо држали састанке могао се осигурати, рад (Треће конференције КПЈ — М. Н.) и ми смо га осигурали, те је та Конференција усред Београда била неопажено одржана и успешно завршена. Делегати су се после тога разишли и није било никакве несреће.“⁵

На Трећој земаљској конференцији КПЈ усвојене су резолуције предложене од стране Извршног одбора КПЈ, о којим нацртима се већ дуже дискутовало у организацијама и штампани НРПЈ као предлозима Централног одбора НРПЈ за предстојећу Земаљску конференцију НРПЈ. Изабран је и нови извршни одбор КПЈ, састављен претежно од левицара, на челу са Тришом Кацлеровићем као политичким секретаром Партије. Усвајање резолуција о политичкој ситуацији, националном, сељачком, синдикалном и организационом питању значило је ослобађање Партије од многих застарелих, опортунистичких и револуционарном пролетаријату туђих схватања по горућим, актуелним политичким питањима, — значило је усвајање у основи правилне, на марксизму-лењинизму засноване, политичке линије, која је била далеко ближе и разумљивија широким експлоатисаним и национално угњетеним радним масама. Из ових разлога Трећа земаљска конференција КПЈ значи и почетак нове етапе у развоју КПЈ у периоду њеног прилагођавања илегалним условима рада.

У то време КПЈ није имала своју илегалну штампу, преко које би упознала чланство и пролетаријат са усвојеним одлукама на Конференцији. Ту улогу преузела је НРПЈ, која је преко својих органа објавила најважније одлуке те Конференције, као предлоге резолуције Централног одбора НРПЈ за референдум у Партији, који ће се одржати уместо Земаљске конференције НРПЈ.

Изношењу резолуција на референдум противила се неколицина десничара у КПЈ, који су се и на Земаљској конференцији КПЈ одупирали усвајању многих одлука, инсистирајући нарочито да се национално и сељачко питање скину с дневног реда. Међутим, другог излаза није било, јер се унапред знало да би

полиција силом растурила Конференцију НРПЈ, те би њен задатак остао необављен. „Илегално нисмо хтели одржати ову Конференцију због великог броја делегата који би на њој учествовали, па на случај провале допали би затвора најактивнији људи у покрету, а ово није било у интересу Партије“ — записао је Триша Кацлеровић у својим мемоарима.⁶

Прва обавештења о референдуму дата су у „Раднику“, 13. јануара 1924. године. Ту се наводи да је после забране одржавања Земаљске конференције уз претње најстрожим мерама, Извршни одбор НРПЈ одлучио да приступи референдуму по организацијама за решење свих питања која су била на дневном реду Конференције, „у жељи да се што пре уреди да наша Партија изгради своја гледишта на најважнија актуелна политичка питања која не трпе одлагања и изабере Централно партијско веће — које још није било по статуту изабрано“.⁷

У наредном броју „Радника“, који је 16. јануара 1924. године изашао као ванредно издање и у коме су објављени готово сви предлози резолуција које су стављене на референдум, у уводнику се, поводом одлуке о референдуму, каже следеће:

„... Радничка класа није и не може бити удављена реакцијом. Радничку класу не сме и не може смести у њеној борби ни овај нови ударац реакције. Докле постоји капитализам, докле ће бити жива борба радничке класе за ослобођење од капитализма. НРПЈ, као једини истински заштитник и путовођа пролетаријата у класној борби, неће због забране конференције стати у идејном и тактичком изграђивању својих организација. Стога НРПЈ позива све организације да узму најактивнијег удела у извођењу референдума о питањима која су била на дневном реду Конференције.“⁸

Као предлози резолуција Централног одбора НРПЈ, на референдум су стављене следеће резолуције Треће земаљске конференције: политичка ситуација и непосредни задаци Независне радничке партије Југославије; резолуција о националном питању; резолуција о ма-

кедонском и тракијском питању; резолуција о аграрном питању у Југославији и раду НРПЈ на селу и резолуција о фашизму.⁹ На референдуму су такође стављени Извештај Централног одбора НРПЈ и предлог кандидатске листе за Земаљско веће и Централни одбор НРПЈ¹⁰

Референдум у Београдској организацији НРПЈ

Одмах после објављивања позива за референдум, у свим партијским организацијама приступило се сазивању референдумских скупштина и конференција. Београдска партијска организација НРПЈ извршила је спровођење референдума на шест посебних референдумских скупштина.

Прва референдумска скупштина београдске организације сазвана је за недељу, 20. јануар 1924. године, у кафани „Нова скупштина“, ради одлучивања о предлогу резолуције: Политичка ситуација и непосредни задаци Независне радничке партије Југославије. Међутим, још пре почетка рада скупштине, неколико десничара у Партији истакли су захтев да се референдум одложи за седам дана јер, наводно, нису имали довољно времена да се пажљиво упознају с предлогом резолуције и изграде своја гледишта по њој. На одлагању су инсистирали један за другим Драгутин Буквић, Миливоје Каљевић, Живота Милојковић, Драгомир Марјановић и Лазар Стефановић.¹¹

У писму упућеном Коминтерни непосредно после одложене скупштине, Извршни одбор КПЈ је окарактерисао захтев за одлагање референдумске скупштине као кршење партијске дисциплине и харангу против одлука Земаљске конференције КПЈ, инсистирајући при томе да су предлози резолуција за референдум још пре више месеци објављени у „Раднику“ као предлози за Земаљску конференцију НРПЈ; да су у објављеним предлозима за референдум унете само незнатне измене и да су по статуту чланови КПЈ били дужни да одлуке Земаљске конференције КПЈ спроведу у Независној радничкој пар-

тији. „Па ипак, — каже се даље у писму — су они на један груб начин, користећи се тиме што у беогр. организацији имају доста присталица, повредили дисциплину и поступили против статута и против одлука меродавних парт. форума и директива које сте ви у вашим одлукама дали... Они се усубују да на једној конференцији НРПЈ говоре о постојању неких разлика у питањима која је решила конференција К. (Комунистичке партије — М. Н.) и да траже да се о тим разликама говори и ако су одлуке К. и за њих у свему обавезне, па су обавезне и за њих у неком моралном погледу јер ни по једној тачки дневног реда нису имали контрапредлоге“.¹²

Скупштина је одложена за недељу дана, јер већина присутних није тако строго оцењивала предлог о одлагању. Од 67 присутних, 47 се сагласило са одлагањем, 17 се противило, док су се 3 уздржала од гласања.

Недељу дана касније, 27. јануара 1924, одржана је по истој резолуцији прва референдумска скупштина. После уводне речи референта по овој резолуцији, Трише Кацлеровића, први је узео реч у дискусији Живота Милојковић. Користећи сву своју говорничку рутину и рачунајући на углед који је још увек уживао у Партији као бивши члан Извршног одбора КПЈ у легалном периоду Партије и као бивши комунистички посланик, настојао је да овде постигне оно што му није пошло за руком на Трећој земаљској конференцији КПЈ: да убеди већину да је јединствени фронт пролетаријата фикција, те да га је немогуће остварити; да парола о радничко-сељачкој влади може да опстане у најбољем случају само као пропаганда, а никако и као агитациона и акциона; да Партија не треба да решава национално питање у форми како је резолуција постављала, тј. да не треба да се бори за право сваког народа на самоопреде-

љење, јер „наша Партија није кадра да прими на себе тако крупне задатке“.¹³

У појединим ставовима, а нарочито у погледу оцене пароле радничко-сељачке владе, са Милојковићевим схватањима су се сложили Душан Борбевећ, секретар београдске организације НРПЈ и Алекса Ребрић, председник Централног одбора НРПЈ. Као аргумент наводили су бојазан да сељачке масе „не преплаве Партију“.

Сима Миљуш, члан Извршног одбора КПЈ и Рајко Јовановић, секретар Обласног секретаријата НРПЈ, бранили су ставове и задатке које је постављала резолуција. У завршној речи референт по овој резолуцији, Триша Кацлеровић, политички секретар Извршног одбора КПЈ, нарочито је нагласио да Партија не сме ћутке да пређе „преко свих оних крупних и нерешених питања, која потресају наше друштво“ и да сељаштво, које по свом тешком социјалном положају припада пролетаријату „мора Партија ослободити од духовног и политичког робовања буржоазији“.

„Страх који хвата неке другове — наставио је Т. Кацлеровић — од преузимања обавеза за Партију да ради на решењу националног питања у смислу како то говори и ова резолуција и специјална резолуција о националном питању, потпуно је без основа. Ни национално питање, ни аграрно питање, ни друга крупна питања неће чекати на своје решење док се ми не ојачамо... Нема данас у свету ни једне наше Партије у чијој земљи стоји отворено национално питање а да се она најживље не ангажују у њему. И мене чуди да у нашој средини може бити кога, који захтева да се ово питање скине с дневног реда и да на њега Партија даје одговор у општим фразама“.¹⁴

Маневар партијске деснице, чији је духовни вођа био др Сима Марковић, који се још увек налазио у затвору, није успео. За предложену резолуцију Политичка ситуација и наредни задаци Независне радничке партије гласало је 127 од 130 присутних.

Друга референдумска скупштина београдске партијске организације НРПЈ одржана је 3. фебруара 1924. такође у кафани „Нова скупштина“. На дневном реду су биле резолуција о националном питању и резолуција о македон-

◀ Сл. 1 — Насловна страна *Радника* од 16. јануара 1924. у коме је објављена одлука о спровођењу референдума (Институт за изучавање радничког покрета)

ском и тракијском питању. Референт по обема резолуцијама био је Коста Новковић, члан Извршног одбора КПЈ, после чијег излагања се ускоро развила жучна и дуга полемика с неколицином десничара, који су износили и упорно бранили разна, револуционарном пролетаријату туђа схватања о националном питању, као на пример: да национално питање нема никакве важности за радничку класу; да ће се оно решити аутоматски с решењем социјалног питања, те због тога Партија не треба да се бори за таква решења која ће је излагати прогонима од стране режима; да је национално питање веома компликовано, те да би се оно у потпуности схватило треба га годинама проучавати, а за то Партија нема довољно снаге.

Критикујући ставове десничара, Сима Миљуш је упорно објашњавао да Партија мора дати јасан и прецизан одговор на сва питања која искрсну пред пролетаријат; једно такво питање од судбоносне важности јесте и национално, јер без правилног става по њему Партија неће бити у стању да привуче масе. Моша Пијаде је указивао да су за обарање капитализма пролетаријату неопходни савезници у најширим масама радног становништва, који се могу придобити једино ако Партија активно учествује у решавању оних крупних питања која те масе интересују, а несумњиво је да у та питања спада национално. Филип Филиповић је указивао да узроци слабог интересовања за национално питање у Србији леже у условима који су владали у предратној Србији. Треба имати на уму, говорио је, да су се те прилике после светског рата измениле и да српско становништво сада чини 42—45% становништва Југославије. „Србијански пролетаријат иако није национално угњетаван, мора показати да је схватио велику Марксову истину: да онај народ који тлачи туђе народе не може ни сам бити слободан.“¹⁵

Пошто се дискусија отегла до касно у ноћ, то је скупштина прекинута и следећа, трећа, заказана је за 6. фебруар 1924. године, када је настављена такође у жучној атмосфери, што се одразило и на резултате гласања. Од 76 присут-

них 57 је гласало за предложене резолуције о националном и о македонском и тракијском питању, 18 је гласало против и један се уздржао од гласања.¹⁶

На четвртој референдумској скупштини, одржаној 10. фебруара 1924, такође у кафани „Нова скупштина“, одлучивано је о двама резолуцијама: о резолуцији о аграрном питању у Југославији и раду партије на селу и о резолуцији о фашизму.¹⁷

О предлогу прве резолуције реферисао је Сима Миљуш. И овај пут десничари су са омаловажавањем говорили о аграрном питању, наглашавајући да најпре треба створити један јак синдикални покрет, да се овом резолуцијом „одступа од старих начела“, када се сматрало да су сељаци реакционарна маса. Филип Филиповић је оштро иступио против потцењивачког става десничара по аграрном питању. „Сам пролетаријат не може победити, — наглашавао је — потребни су му савезници. Главни је питање: ко ће пролетаријату дади жито и хлеб у револуцији, ко ће му дати хране када освоји власт? Помоћу аграрног питања пролетаријат може да искористи ситне и средње сељаке за јединствени фронт, ради коначног обарања буржоазије“.

После завршне речи Симе Миљуша приступило се гласању. За резолуцију је гласало 64, против 2, а уздржало се 6 чланова Партије.¹⁸

Одмах се прешло на дискусију по резолуцији о фашизму, у којој су, после уводне речи референта Рајка Јовановића, учествовала само два дискутанта. Резолуција је усвојена са 65 гласова, нико није био против и један уздржан.¹⁹

Следећа, пета, референдумска скупштина Београдске месне организације НРПЈ одржана је 13. фебруара 1924. На дневном реду била је дискусија о резолуцији о синдикалном питању. Уводну реч дао је Филип Филиповић, уместо Лазе Стефановића, који је био спречен да присуствује скупштини. После дискусије, у којој је учествовало више лица, приступило се гласању. За предложену резолуцију гласало је 70, против 2, а уздржала су се 4 учесника.²⁰

Последња, шеста, референдумска скупштина одржана је 17. фебруара 1924. године. Дневни ред је био: Извештај Централног одбора НРПЈ и предлог кандидатске листе за Земаљско веће и Централни одбор НРПЈ. После уводног излагања Михаила Тодоровића, секретара Централног одбора НРПЈ, прешло се на дискусију. Извештај је прихваћен са 59 гласова уз два уздржана. У кандидатској листи предложене су извесне измене од стране Лазе Петровића и Николе Крстића. Приликом гласања за предложену кандидатску листу без уношења измена гласало је 65, за листу са изменама Лазе Петровића 24, а за листу са изменама Николе Крстића један.²¹

Тако ни у београдској организацији, где су десничари били најкомпактнији, где су рачунали са својим угледом, који су уживали добрим делом захваљујући руководећим положајима у централни Независних синдиката, нису успели да осујете усвајање резолуција Треће земаљске конференције КПЈ и кандидатске листе за ново руководство Независне радничке партије, који су дати на референдум, јер другим путем, путем Земаљске конференције Партије, нису могле да буду усвојене због полицијске забране одржавања Конференције.

И у земунској месној организацији НРПЈ спроведен је референдум. На конференцији чланова, одржаној 3. фебруара 1924. године, сви предлози резолуција, извештај и кандидатска листа усвојени су једногласно, у присуству 18 чланова Партије.²²

У готово свим организацијама НРПЈ у земљи референдум је био завршен у току фебруара 1924. године, а добијени резултати су недвосмислено говорили да су апсолутном већином прихваћени сви предлози дати на референдуму. Ново партијско руководство (Земаљско веће и Централни одбор) били су сада, као и руководство КПЈ, састављени претежно од левичара. Централни одбор су сачињавали: председник, Филип Филиповић; секретар, Триша Кацлеровић; чланови: Лаза Стефановић, Коста Новаковић, Аца Поповић, Алекса Ребрић и Јосиф Штефанац.²³ Одмах по пријему

резултата референдума, нови Централни одбор примио је дужност од ранијег Централног одбора НРПЈ.

Како је вест о Лењиновој смрти била примљена у Београду

Када је из Москве стигла потресна вест да је 21. јануара 1924. године престало да куца срце великог Лењина, дубоко саосећање жалости потресло је све радне и поштене људе наше земље. Наше револуционарне пролетерске организације, и илегалне и легалне, настојале су да што достојније одају пошту неумрлом и незаменљивом борцу, организатору и руководиоцу ослободилачког хода пролетаријата у срећну будућност.

Београдски „Радник“ централни орган Независне радничке партије, изишао је у знак жалости уоквирен у црно с Лењиновом сликом на првој страни и с много топлих и тужних речи посвећених успомени на Владимира Иљича.

„Велики човек, — писало је у уводнику „Радника“ — који је за прве три године Руске Револуције 48 пута погинуо у телеграмима буржоаских дописника, Владимир Иљич Уљанов, познат у сваком и најзабаченијем кутићу земљине кугле под својим псеудонимом Николај Лењин, умро је у санаторијуму у близини Москве, у часу када је сва његова околина очекивала да ће се врло ускоро моћи да врати на рад. Умро је велики вођа Руске Револуције и вођа светског револуционарног пролетаријата, човек о коме се пет година пише и говори у читавом свету исто толико колико о светском рату, човек о коме ће покољења говорити са дивљењем и поштовањем још дуго и дуго пошто човечанство буде заборавило све ужасе капиталистичког поретка.“²⁴

Одмах по добијању вести о Лењиновој смрти, Централни одбор НРПЈ, као знак жалости истакао је црвену заставу са црном траком на прозоре својих просторија на четвртном спрату у Косовској улици број 43. Застава је стајала све до 24. јануара по подне, када је Управа града Београда упутила један одред жандармерије, која је упала у просторије секретаријата Централног одбора и редакције „Радника“, и силом уклонила и запленила заставу. Кости

Новаковићу, уреднику „Радника“ наређено је да одмах оде у полицију, где је кривично саслушан. Због истицања црвене заставе с црном траком полиција га је оптужила Градском суду по Закону о заштити државе.²⁵

„Данашња београдска полиција треба да разуме — писао је „Радник“ тим поводом — да ни један реакционарн режим у свету није успео никаквим средствима да из срца пролетаријата ишчупа успомену на великог пролетерског учитеља Карла Маркса и да ни један неће моћи да ишчупа из душе пролетаријата југословенског успомену на великог учитеља и вођу у ослободилачкој борби његовој — Николаја Лењина. Великим људима одаје се пошта па ма били и противници, али београдски режим ни то не може да разуме.“²⁶

Одазивајући се препоруци Централног одбора НРПЈ да у свим организацијама одрже комеморације Лењину,²⁷ београдска партијска организација НРПЈ сазвала је комеморацију истовремено кад и прву референдумску скупштину. Тачно у 3 сата по подне председник месне организације, Илија Лазаревић ударом звона прекинуо је скупштину и обратио се присутним члановима Партије следећим речима:

„Другови, овог тренутка спушта се у земљу наш велики учитељ и вођа Владимир Илич Лењин“.

Сви присутни пропратили су ове речи, устајањем и речима: „Слава му!“

„Пет минута сви присутни погнуте главе — забележио је „Радник“ — намрачена лица и стегнута срца, осећајући дубоки бол за изгубљеним вођом, стојали су непомично и немо, задржавајући и само дисање... Сви другови били су у мислима далеко тамо где су крај ковчега Лењиновог дефиловале стотине хиљада радника и сељака Русије и преставници радног народа из свих крајева света.“²⁸

Затим је Филип Филиповић у свом излагању приказао живот, рад и улогу

Владимира Илича Лењина: „Лењин је означавао символ ослобођења потиштенних и обесправљених широм целог света — рекао је поред осталог — а истовремено и символ непомирљиве борбе против сваког насиља и експлоатације.“

Па завршетку Филиповићевог говора још једанпут је одата слава Лењину и тек после тога је скупштина наставила рад.²⁸

Схватајући огроман значај Лењиновог дела и за нашу радничку класу, Извршни одбор КПЈ је одлучио да изда књигу посвећену успомени на Владимира Илича Лењина. И већ крајем марта 1924. године изашла је, у 5.000 примерака на 180 страна са 10 слика, укусно опремљена споменица под насловом ЛЕЊИН.³⁰ Поред 20 Лењинових састава — чланака, говора и извода из важнијих списа — у књизи су се налазили чланци и есеји о Лењину од неколицине тада истакнутих руских револуционарних руководилаца и познатог пролетерског књижевника М. Горког.³¹

После Лењинове смрти, чланови београдске организације НРПЈ и многи синдикално организовани радници носили су знак жалости малу црвену траку покривену црним флором или црни флор око руке.³²

Скупштине секција београдске партијске организације НРПЈ

Референдум у београдској партијској организацији НРПЈ сувише је ангажовао партијске снаге, због сметњи које су десничари чинили у његовом спровођењу. То је у извесној мери успорило организациону изградњу Партије, али зато, с друге стране, подстакло шире партијске кадрове на активније проучавање партијске линије изложене у предложеним резолуцијама.

Та живост огледала се и у порасту интересовања за партијску штампу. Продаја „Радника“ у Београду повећана је по једном броју од 600 примерака у јануару 1924. на 1.300 примерака у марту исте године.³³ Број радника који су читали лист био је неколико пута већи, јер су га, поред партијских организа-

Сл. 2 — Насловна страна *Радника* од 27. јануара 1924, који је посвећен сени Владимира Илича Лењина (Институт за изучавање радничког покрета)

ција, куповале и све синдикалне и омладинске организације револуционарног радничког покрета и на тај начин омогућавале да исти примерак листа прочита већи број радника.

Широка партијска акција, започета у јесен 1923. године оснивањем Фонда за дневни лист „Радник“, настављена је и у току 1924. године. Прилозима из Београда и унутрашњости, сума сакупљеног новца која би требало да омогући издавање „Радника“ као дневног листа, порасла је са око 40.000 динара крајем 1923. на 133.641.50 почетком јула 1924. године.³⁴ Међутим, та сума још увек није била довољна за издавање дневног органа Партије, јер је, према прорачуну, било потребно бар 180.000 динара. (Првобитно се мислило да би било довољно 150.000.)

Секције београдске организације НРПЈ су, поред редовних састанака и конференција, које су одржаване обично једанпут недељно у одређене дане, сазивале свака три месеца своје тромесечне скупштине, а понекад и ванредне. Секција „Сава“ београдске организације НРПЈ одржала је 19. јануара 1924. године ванредну скупштину, на којој је извршена свестрана анализа рада и уочене многе слабости у раду секције, као: недовољна самоиницијатива код већине чланова, слаб контакт секције с радницима већих предузећа, продаја радничке штампе испод стварних могућности итд. Новој управи, која је тада изабрана, стављено је у задатак да настоји да се поменуће слабости што пре савладају. У управу секције су изабрани: председник, Драгиша Тошић, камениорезац; секретар, Никола Котур, студент; благајник, Вукашин Марковић, грађевински радник; чланови: Света Павловић, кројачки радник, Коста Новаковић, новинар, Душан Борђевић, професор и Лазар Вукосављевић грађевински радник.³⁵

Ускоро су се почели осећати први резултати рада нове управе секције „Сава“, најпре у растурању листа „Радник“, које је за само три недеље повећано са 70 примерака по једном броју на 250 примерака.³⁶

Секција „Дунав“ београдске организације НРПЈ одржала је 20. јануара 1924. године своју редовну тромесечну скупштину. У извештају управе указано је да је број чланова Партије ове секције порастао за 22%, да су 64% чланова радници, 27% ситни сопственици и 9% интелектуалци. Због неподесности локала у коме се налазило седиште секције (кафана „Македонски цар“ у Цара Душана, бр. 74), као и због недовољних материјалних средстава, читаоница и библиотека још нису биле формиране, иако се на томе већ дуже време радило.³⁷ На скупштини је тада изабрана нова управа секције у следећем саставу: председник, Никола Груловић, обућарски радник; секретар, Радомир Вељковић, студент технике; благајник, Владимир Буракић, молерски радник; чланови управе: Буда Цветковић, кондуктер трамваја, Божа Стојановић, металски радник, Милија Антонијевић, јорганџијски радник и Сава Стојановић, кројачки радник.³⁸

Када је у фебруару 1924. године секција „Дунав“ успела да своје седиште премести у нешто подеснији локал, у кафану „Код два бела коња“ (у Улици цара Душана, бр. 46) ускоро је дошло и до оснивања читаонице и библиотеке секције.³⁹

Секција „Врачар“ београдске организације НРПЈ сазвала је за 11. фебруар 1924. године у кафани „Соколац“ своју тромесечну скупштину на којој је на основу извештаја и дискусије, констатовано да је рад секције у протеклом тромесечном периоду био успешан. Нову управу, која је тада изабрана, сачињавали су: председник, Драгољуб Цветковић, металски радник; секретар, Савка Тасић, трговачки помоћник; благајник, Драгиша Стојадиновић, кројач; чланови управе: Габријел Томљановић, обућарски радник, Душан Јовановић, ковачки радник, Грга Сударевић, грађевински радник и Милош Павловић, адвокатски приправник.⁴⁰

У то време секција „Врачар“ основала је повереништво „Вождовац“ и то за чланове Партије са Караборјева споменика, Душановца и Вождовца. У Управу повереништва изабрани су: пред-

седник, Младен Гајић, ликорезац; секретар, Борбе Вујић, радник и Сава Гешовић, опанчар.⁴¹

Секција „Три кључа“ београдске партијске организације НРПЈ одржала је, 4. априла 1924. године, тромесечну скупштину, на којој је изабрана управа секције у следећем саставу: председник, Никола Крстић, монополски радник; секретар, Рудолф Вихнер, браварски радник; благајник, Михаило Радосављевић, електричарски радник; чланови управе: Драги Радовић, браварски радник, Данило Митић, браварски радник, Милутин Стојковић, кројачки радник и Рајко Јовановић, адвокат.⁴²

Секција „Палилула“ београдске организације НРПЈ, одржала је тромесечну скупштину, 13. маја 1924. године, у просторијама кафане „Дубровник“ у Таковској улици, и изабрала нову управу секције.⁴³

Петнаестог маја 1924. године секција „Дунав“ одржала је поново тромесечну скупштину у кафани „Код два бела коња“, на којој је изабрана нова управа у следећем саставу: председник, Никола Груловић, благајник Владимир Буракић, секретар Десанка Јовановић, чланови: Влајко Мартиновић, Моша Пијаде, Светозар Доганџић и Немања Лазаревић.⁴⁴

Следећа скупштина секције „Врачар“ одржана је 23. маја 1924. године у кафани „Соколац“, уз учешће и чланова Партије повереништва „Вождовац“. Нова управа изабрана је у следећем саставу: председник, Драгољуб Цветковић, металски радник; секретар, Гојко Самарџић, студент технике; благајник, Драгиша Стојадиновић, кројачки радник; чланови: Душан Томић, металски радник Савка Тасић, трговачки помоћник, Илија Вуковић, дрводељски радник и Вјенцеслав Јелачић, грађевински радник.⁴⁵

Годишња Скупштина београдске организације НРПЈ

Годишња скупштина београдске партијске организације НРПЈ била је сазвана за 2. март 1924. године у просторијама кафане „Нова скупштина“, где се нала-

зило седиште организације. После извештаја који је управа поднела о свом једногодишњем раду и после посебног извештаја који је о свом раду у Београдској општини поднела одборничка група НРПЈ и исцрпних дискусија по њима, оба извештаја су усвојена и изабрана је нова управа у следећем саставу: председник, Илија Лазаревић, обућарски радник; секретар, Душан Борбевећ, професор; благајник, Владимир Буракић, молерски радник, чланови: Михаило Животић, опанчарски радник, Борбе Пашић, апотекар, Милорад Петровић, обућарски радник и Никола Крстић, монополски радник.⁴⁶

Због непредвиђеног уношења у дневни ред дискусије о чланку „Нова Радничка комора — поводом њене прве пленарне седнице“, који је објављен у „Раднику“ истовремено кад је почела скупштина, скупштина није завршена исти дан те је наставила рад 6. марта 1924. године. Дискусију је покренуо Лаза Петровић, тапетарски радник, десничар, који је овај чланак оштро напао и захтевао да се његово објављивање осуђи.⁴⁷

Радило се о следећем. Године 1924, 24. фебруара одржана је прва пленарна седница нове привремене Радничке коморе за Србију (с Македонијом). Ова Комора била је састављена од 35 чланова које је наименовао министар социјалне политике са листе коју је поднела стара, такође наименована привремена Радничка комора, што је било кршење прописа Закона о заштити радника, који је предвиђао образовање Коморе избором 60 чланова. Главном радничком савезу, тј. синдикатима којима је руководила Социјалистичка партија, дат је у Комори 21 члан, Централном радничком синдикалном одбору Независних синдиката дато је 7 чланова, док су остала места припала жутим и неутралним синдикатима. Одређени распоред места био је очигледно на штету Независних синдиката, који су били најбројнији.⁴⁸

Чланак у „Раднику“ критички се осврнуо на држање представника ЦРСОЈ, на овој, првој, пленарној седници Радничке коморе. Нарочито је кри-

тиковано то што су представници опозиције у Комори, у првом реду представници ЦРСОЈ, примили нови реакционарни статут Коморе „без огромног протеста, без изношења бескрајно многих доказа разних безакоња, без једне поразне критике скандалозног, антипролетерског рада досадашње Коморе“. „Зар баш начелна дебата о пројекту статута није пружила прилике — каже се даље — да радничка левица пружи поразну критику рада реформистичке бирократије у служби режима и изнесе јасно и гласно захтеве револуционарног дела класног синдикалног покрета?“⁴⁹

Аутор поменутог чланка, Моша Пијаде, бранећи на скупштини гледишта изнета у њему, истовремено је захтевао да се пре одлучивања о чланку претходно у секцијама продискутује о аржању чланова Партије у Радничкој комори. Триша Кацлеровић, секретар и илегалне и легалне Партије, изнео је да за објављивање чланка сноси одговорност нови Централни одбор НРПЈ пошто је одобрио његово штампање. Кацлеровић је даље објашњавао да је критика инспирисана најбољом намером, јер се ради о интересима радничког покрета и јер су сви представници ЦРСОЈ у Радничкој комори истовремено и чланови НРПЈ.⁵⁰ Најзад, после заоштрене дискусије, одлучено је да се о овој ствари претходно продискутује у секцијама а, затим, пред Месном партијском организацијом.⁵¹

Ово је први отворени сукоб између партијске левнице и деснице, који је добио форму сукоба између руководства Партије и руководства Синдиката, сукоб о коме се расправљало и на седницама Извршног одбора КПЈ. Тако је на седници Извршног одбора, одржаној 17—19. марта 1924, констатовано, поред осталог, да је Алекса Ребрић, представник ЦРСОЈ и председник Централног одбора НРПЈ до референдума, десничар, изјавио на седници Коморе да је борба у Комори само борба око места, уместо да је изнео дубоке начелне и принципјелне разлике које деле револуционарни од реформистичког синдиката.⁵²

Да би се избегло даље заоштравање сукоба између две централе истог рево-

луционарног покрета, на седници Извршног одбора КПЈ, одржаној 17—19. марта 1924. године, одлучено је да „Радник“ донесе исправку поменутог чланка, на тај начин што ће нагласити да је извештач НРПЈ са те пленарне седнице добио нетачан утисак.⁵³ Та исправка је одмах у листу објављена.⁵⁴

Полицијска насиља над организацијама НРПЈ на Чукарици и у Земуну

Месна партијска организација НРПЈ на Чукарици сазвала је за 1. фебруар 1924. године своју тромесечну скупштину у кафани „Херцеговина“, где се налазило седиште организације. Власник локала, — кога је полиција већ једанпут казнила што је допустио у октобру 1923. да се одржи скупштина месне организације и коме је оштро запређено да не сме допустити да се иста ствар понови — није никако дозвољавао да се у његовом локалу поново одржи скупштина НРПЈ. У таквој ситуацији председник управе чукаричке месне организације НРПЈ Гавра Челиковић, сапунцијски радник, одлучио је да се скупштина разиђе. У том моменту у локал је упао полицијски комесар са писаром и десетак жандарма. Отпочело је легитимисање и бележење података свих присутних. Када је Чеда Поповић, столарски радник, благајник организације, затражио објашњење зашто полиција не дозвољава одржавање скупштине, био је одмах ухапшен, и тек сутрадан пуштен из притвора. Николи Стојановићу, секретару месне организације, студенту, полиција је узела легитимацију и вратила му је тек после неколико дана запретивши му прогонством са Чукарице.⁵⁵

Месна партијска организација НРПЈ за Земун одржала је своју скупштину 10. фебруара 1924. године, на којој је изабрала нову управу у следећем саставу: председник, Лаза Јовановић, браварски радник; секретар, Андрија Вршка, типографски радник; благајник, Никола Жолнић, зидарски радник; чланови управе: Фрања Ерајер, фабрички радник, Јанко Клинка, браварски радник; финансијска контрола: Тома Де-

вала, кројачки радник и Никола Цицхабер, браварски радник.⁵⁶

Другог марта 1924. године Месна партијска организација НРПЈ у Земуну одржавала је састанак својих чланова, проширен са једним бројем симпатизера, који су посебно позвани. Укупно је било око 60 присутних. На састанку је Триша Кацлеровић, секретар Централног одбора НРПЈ, излагао о положају радничке класе и задацима Партије. Већ после петнаестак минута упао је полицијски агент у салу, где је био скуп, и захтевао да се предавање прекине, а састанак растури. Агент није имао писмени налог, те су присутни одбили да га послушају и, предавање је настављено. Ускоро, међутим, агент се вратио са још пет других агената и жандарма и поново захтевао да се скуп растури. Неки чланови управе месне организације одмах су пошли у полицију да протестују против овог насиља. Неколицина је под полицијским претњама отишла. Како агенти нису хтели да напусте салу, инсистирајући да се скуп мора растурити, даљи рад састанка био је онемогућен. Чланови партијске организације у Земуну „са шкргутом зуба морали су да се и овог пута повуку пред полицијским насиљем“.⁵⁷

Полиција је ову, као и многе друге и раније и касније забране састанака, па чак и забране игранки и забава које је земунска организација НРПЈ приређивала, правдала тиме да програм и статут НРПЈ нису потврђени од власти. „Ово је прост изговор. — писао је тим поводом „Радник“ — Програми ни статут ни једне партије не подлежу потврди државне власти... Данас у Југославији ни једна партија нема потврђених програма и статута. Само од НРПЈ то тражи бивша аустро-мађарска полиција“.⁵⁸

Интерпелације одборничке групе НРПЈ

Независна радничка партија имала је у Београдској општини три одборничка места. Одборничка група НРПЈ, коју су сачињавали Милан Гројић, Михаило Тодоровић и Лаза Петровић, настојала је и у 1924. години да оправда поверење

радника и својом активношћу у Општини потпомогне пружање заштите радним и сиромашним масама. Она је 21. јануара 1924. године поднела председнику суда и одбора Општине београдске две интерпелације. У једној је предлагала да се на свим трамвајским пругама установе радничке и чиновничке карте за одлазак и повратак с посла, које би биле 50% јефтиније од важеће цене превоза. У предлогу се образлаже да је дужност општине према најпродуктивнијем делу својих грађана да им на тај начин ублажи положај у време скупоће која их је притискала.⁵⁹

У другој интерпелацији се протестује због честих сакаћења и погибија радника на послу у општинским предућима, указује да им је познато да су се у 1923. години само у општинској електричној централни десила два смртна случаја и два тешка сакаћења и да породице погинулих радника ни од кога до сада нису добиле никакву накнаду. „Јесте ли вољни — каже се на крају интерпелације — да на име накнаде породицама погинулих до окончања евентуалног спора издејствујете сталну месечну помоћ у износу од 1.000 (хиљаду) динара?“⁶⁰

Председник општине није ни износио прву интерпелацију на седницу општинског одбора, а о другој је расправљано 5. фебруара 1924. године. Интерпелација је постигла, мада не потпуно, свој циљ. Одлучено је да се породицама погинулих издејствује помоћ у износу од 500 динара месечно, док се ово питање не реши код Уреда за социјално осигурање радника.⁶¹

У интерпелацији одборничке групе НРПЈ председнику суда и одбора Општине београдске, 13. фебруара 1924, протестује се против бруталног упада органа топчидерског полицијског комесаријата у мушки општински азил, 25. јануара 1924. ујутру, којом приликом су била ухапшена 47 незапослених радника од укупно педесет. „Јесте ли вољни — речено је у интерпелацији — да беспослене раднике заштитите од незаконитих поступака комесара полиције у Топчидеру, када се радници налазе у азилу, где су упућени од државне берзе рада?“⁶²

У интерпелацији од 14. фебруара 1924. године одборничка група НРПЈ протествовала је због кажњавања шест радника општинске електричне централе са по 200 динара због квара на електричним инсталацијама за који квар они нису уопште били криви и поставила питање председнику општине да ли је вољан да поништи ову самовољну казну управника електричне централе те да се радницима врате задржане наднице.⁶³

Протестни збор НРПЈ против завођења нових општинских такса

У Београдској општини вршене су припреме за увођење нових такса, поред већ постојећих. Једна од тих односила се на завођење посебне таксе за пријем у чланство Београдске општине у износу од сто динара плус износ једногодишњег пореза, што би радничку зараду оптеретило за 500—700 динара. Ове таксе су, у првом реду, погађале раднике и сиромашне грађане. Неуписивање у чланство Београдске општине значило је лишити се и уписа у бирачки списак, тј. лишити се бирачког права, а и изложити се опасности протеривања из Београда, што је полиција дотле практиковала. „Завођењем ове таксе и ове учене, власници изигравају два основна грађанска права: право слободе пребивања, становања и право гласа“ — писао је „Радник“.⁶⁴

За борбу против ових намета на раднике и сиротињу није било довољно то што ће представници НРПЈ у општинском одбору критиковати ту меру. Требало је мобилисати и шире масе. Зато је најпре у секцији „Врачар“ београдске партијске организације, у сали локала „Соколац“, 24. фебруара 1924. године, одржана једна шира конференција на којој је Михаило Тодоровић, одборник НРПЈ, говорио о овим питањима. „Кроз општински буџет новим таксама спроводи се политика формалног дављења широких народних маса и повлађивања имућних друштвених редова“ — рекао је он. Оштрој и документованој критици подвргао је тада Тодоровић и општинску политику станова, осветљења, водо-

вода, саобраћаја и незапослених радника.⁶⁵

Београдска организација НРПЈ је припремала и велики збор против завођења нових општинских такса, који је заказала за 16. март 1924. али га тога дана није одржала јер није могла да пронађе подесну салу. „Ми више нисмо у стању да добијемо простране локале, — констатовао је поводом тога „Радник“, — не да нам га буржоазија, а и не сме јер јој полиција прети.“⁶⁶ Но, желећи да пошто-пото сазове збор, београдска организација се одлучила и на мањи локал. Збор је сазван за 30. март 1924. у кафани „Нова скупштина“. Како многи радници нису могли да уђу у локал, који је био препун, остали су за време збора испред локала, на улици.

Први говорник, Михаило Тодоровић, нагласно је да је радикалска општина повећала таксе за двеста до пет стотина процената. „Владајућа буржоазија — рекао је — и у општини спроводи исту пљачкашку политику као и у држави. А та пљачка у првом реду и на крају крајева поглавито пада на леђа радничког и сиромашног света. Због овог повећања нових терета скупоћа, која је иначе узела тако велике размере, постаће још већа.“⁶⁷

Други говорник на збору, Триша Кацлеровић, критиковао је све безобзирнију финансијску политику буржоазије и реакције према радничкој класи и сиротињи. „Наш политички положај је данас истина тежак — рекао је на крају излагања, — али ми не очајавамо. Најбољи и најсвеснији део пролетаријата је са нама, он се све више изграђује и прекаљује за нове и велике борбе које нас чекају“.⁶⁸

Погреб Радисава Витића

Ноћу између 6. и 7. априла 1924. утопио се на Дунаву, код пумпе електричне централе браварски радник Радисав Витић. Због изливања Дунава од суве обале до пумпе ишло се чамцем око 300 метара. Била је ноћ, а степенице које су биле под водом нису биле обележене. Млади радник је пао у воду и утопио се. Нови, четврти, смртни случај у електричној централли, поред пет

осакаћења, озлоједио је раднике. Деве-тог априла 1924. београдски пролетери су свечано сахранили свога друга. У спроводу, који је кренуо из капеле државне болнице, учествовало је преко 1.000 радника. Полиција је силом спречила да спровод иде Улицом кнеза Милоша. На Славији, с погинулим Витићем опростио се у име металских радника Буда Милутиновић. На углу Београдске и Краља Александра улице у име НРПЈ говорио је Филип Филиповић, у име одборничке групе НРПЈ Лаза Петровић, а у име омладине на гробу се с Витићем опростио Цветин Михаиловић.⁶⁹

Одборничка група НРПЈ упутила је одмах питање председнику Суда и Одбора Општине београдске: да ли је вољан да се одмах образује анкета која би на лицу места испитала до кога је кривица, да се кривци несреће оптуже суду, да се мајци погинулог Витића додели помоћ онолико колико и мајци бившег председника Општине београдске и шта мисли да предузме да се у будуће такви случајеви не понове.⁷⁰

Једанаестог априла 1924. године, на седници општинског одбора Београда решавано је, поред осталог, и о питањима одборничке групе НРПЈ поводом погибије радника Витића.

Председник одбора Београдске општине Мика Марјановић, није прихватио да се образује анкета по овом случају, одбијао је да Општина да мајци погинулог радника било шта из својих средстава и једино је обећао да ће наредити да се спрече даљи несрећни случајеви. Радикалска већина слагала се са председниковим излагањем. Одборници НРПЈ били су незадовољни одговором. „Зашто се већина боји анкете кад јој је савест чиста? Пре два месеца дата је иста изјава“. — говорили су. Када су упитали одборнике како ће сутра тражити поверење од маса кад тако раде, председник је скочио са свога седишта и љутито одговорио: „Поверење од комуниста нисам тражио нити ћу тражити.“ У сали је настала велика бука, оштре речи и претње упућене представницима НРПЈ. Предлог одборничке групе НРПЈ био је одбијен са 22 према 8 гласова.⁷¹

Рад на идеолошком уздизању кадрова

Усвајање одлука Треће земаљске конференције КПЈ, путем референдума, не би имало никаквог значаја ако се Партија не би упорно борила за њихово спровођење у живот, ако оне не би постале оружје партије у свакодневној борби за окупљање радних маса села и града за обарање капитализма, за стварање праведнијег друштвеног система. „Дајте живота нашим резолуцијама!“ — писао је „Радник“ одмах после референдума. „У једнодушном раду партијског вођства са свим члановима Партије, са којима оно мора бити увек најтешње спојено, лежи пуна гаранција да ће наша Партија, Партија пролетерске авангарде, у скором времену васпоставити тесну везу са широким масама радног народа вароши и села и бити управљач и вођа њихове ослободилачке борбе“.⁷²

Успешно спровођење задатака постављених у усвојеним резолуцијама тешко се могло остварити без довољног броја партијских кадрова, нарочито функционера, који су располагали солидним марксистичким образовањем. А тих кадрова није било довољно чак ни у Београду. „Свесна да без многобројног, ваљаног функционерског и агитаторског кадра Партија не може ићи напред, она мора у будуће поклањати највећу пажњу овом питању“ — каже се у извештају Извршног одбора КПЈ, маја 1924. године.⁷³ Зато је, одмах по завршеном референдуму, партијско руководство озбиљно пришло раду на уздизању партијских кадрова. Тај задатак оствариван је у Београду путем многобројних предавања која су одржавана у секцијама београдске организације НРПЈ и кроз систем посебног школовања у партијским школама.

Прво предавање после референдума одржано је на другарској вечери 1. марта 1924. године, које је приредила секција „Палилула“ београдске партијске организације НРПЈ. Том приликом је Триша Кацлеровић излагао о основном учењу Карла Маркса и Лењина. „Тек са појавом Карла Маркса — ре-

као је тада у свом говору Триша Кацлеровић — његових дела и акције прокламована је непомирљива класна борба пролетаријата и од његове појаве ова борба добија своју научну основу, своје научно објашњење.“ Говорећи о Лењину посебно је истакао да је он најбољи тумач и следбеник Марксов који је „прешао од науке и теорије на дело“.⁷⁴

Седмог марта 1924. Триша Кацлеровић је и у партијској секцији „Врачар“ одржао предавање „Марксизам у теорији и пракси“. У двочасовном излагању указивао је на улогу Независне радничке партије у борби за ослобођење експлоатисаних маса, на ситуацију у којој се налази пролетерски покрет у Југославији и на искривљавању марксизма у теорији и пракси од стране Социјалистичке партије.⁷⁵

Одазивајући се позиву Централног одбора НРПЈ, да се у партијским организацијама одрже предавања поводом годишњице смрти Карла Маркса и поводом годишњице Париске комуне,⁷⁶ организовано је низ предавања у секцијама београдске партијске организације. Године 1924. 13. марта поводом годишњице смрти Карла Маркса одржана су предавања у секцијама „Палилула“, „Врачар“, „Сава“ и „Три кључа“; предавањима је присуствовало 213 чланова Партије. Предавачи су били Михаило Тодоровић, Живота Милојковић и Триша Кацлеровић.⁷⁷ На дан годишњице Париске комуне, 18. марта 1924, одржавана су предавања — о Париској комуни и о жртвама реакције — у секцијама „Палилула“, „Врачар“, „Дунав“, „Сава“ и „Три кључа“, којима је присуствовало 210 чланова Партије. Том приликом је за жртве реакције од чланова Партије сакупљено добровољних прилога у износу од 582 динара.⁷⁸

У циљу идеолошког уздизања чланова, и касније су одржавана разна предавања у секцијама, обично у дане одређене за редовне састанке, од којих су понека најављивана и у „Раднику“.⁷⁹

Мада су предавања била важан облик рада на идеолошком уздизању партијских кадрова, то ипак није било довољно. Зато се одмах, по референдуму, приступило припремама за отварање

партијских школа. Једна од тачака дневног реда седнице Извршног одбора КПЈ, одржане 17—19. марта 1924, било је партијска школа.⁸⁰

Припреме за оснивање партијских школа поверене су Филипу Филиповићу, који је у мартовском броју теоретског часописа НРПЈ, „Борби“, указујући на значај отварања партијских школа, писао:

„Наша партија је најзад после дуге паузе почела да издаје свој часопис и библиотеку. Али да би тај часопис и библиотека могли имати лепог успеха и да би могли продрети у наше најшире масе, они морају имати своје аудиторije, своје расаднике. Српска социјалдемократска партија пре рата имала је поред свог часописа и библиотеке и своју партијску школу, која је управо допуњавала теоријску библиотеку и часопис. Сада пак наша партија је покренула теоријски часопис „Борбу“ и марксистичку библиотеку. Али овом нашем партијском раду фали још партијска школа, која треба да постане у току времена расадник теорије и праксе марксизма. Отварање партијских школа не сме се више одлагати, сада је крајње време да се отпочне са њиховим оснивањем у свим већим местима.“⁸¹

„Наше партијске школе пре свега — речено је у даљем излагању — треба да имају за циљ да њени ученици постану партијски практичари који би били у стању да потпуно јасно примењују методу револуционарног марксизма. Сав научни материјал треба да се обрађује са конкретном стварношћу, динамичким путем...“⁸²

Даље у чланку Ф. Филиповић указује да партијске школе треба да имају три ступња: нижи, средњи и виши и даје разрађен план рада за нижи ступањ (курс), који би трајао око три месеца, и који би обухватио следеће предмете: увод у социологију, политичку економију, економију прелазног периода и историју XIX и XX века. За сваки предмет дате су теме и литература.⁸³

Схватајући значај оснивања партијских школа прва пленарна седница Земаљског већа НРПЈ, одржана 13—14. априла 1924. у Београду у просторијама секретаријата НРПЈ у Косовској улици 43. усвојила је, после реферата Филипа Филиповића, резолуцију о просветном раду,⁸⁴ чији је акценат управо на оснивању партијских школа. Указано је да најпре треба да се отвори само нижи

курс, а тек касније средњи, који би трајао шест месеци, и виши, који би био једногодишњи.

Крајем марта, у секцијама београдске организације НРПЈ одржаване су конференције чланова на којима су Моша Пијаде и Филип Филиповић реферисали о оснивању партијске школе у Београду и наставном плану. После дискусија вршене су пријаве кандидата за школу.⁸⁵ Ускоро је у Београду, истог пролећа, отпочела с радом партијска школа, која је истовремено била и прва партијска школа коју је основала КПЈ.⁸⁶ На жалост, нису сачувани ближи подаци о раду ове школе.

Прва пленарна седница Земаљског већа НРПЈ

На седници Извршног одбора КПЈ, која је одржана у Београду 17—19. марта 1924. године, одлучено је да се 13—15. априла исте године у Београду одржи прва пленарна седница Земаљског већа НРПЈ, које је изабрано референдумом. Утврђен је дневни ред пленума и одређени референти по свакој тачки дневног реда. На истој седници ИО КПЈ било је предвиђено да се уочи пленума НРПЈ, 10. априла 1924, одржи проширена седница Извршног одбора КПЈ, а 11—13. априла 1924. пленарна седница Централног партијског већа КПЈ, на којима би се претходно размотрили предложени реферати и резолуције које је пленум НРПЈ требало да усвоји.⁸⁷

Ова пленарна седница Земаљског већа НРПЈ трајала је дан краће, тј. 13. и 14. априла 1924. године.⁸⁸ Одржана је у просторијама секретаријата Централног одбора НРПЈ, у Косовској улици бр. 43, и радила је по следећем дневном реду:

Извештаји Централног секретаријата, обласних секретаријата, Савеза радничке омладине, Секретаријата жена, Одбора пролетерске помоћи.

Политичка ситуација и конкретни задаци — референт Триша Кацлеровић.

Реорганизација Партије — референт Сима Миљуш.

Аграрно питање и рад на селу — референт Коста Новаковић.

Штампа и просветни рад — референт Филип Филиповић.

Комунални програм — референт Триша Кацлеровић.

Упутства за рад у синдикалним организацијама — референт Сима Миљуш.

Фонд за жртве реакције — референт Филип Филиповић.

Први мај — референт Триша Кацлеровић.

Партијске финансије — референт Триша Кацлеровић.

Избор обласних секретара.

Избор уредника партијских органа.⁸⁹

Седницу је отворио Филип Филиповић, председник Централног одбора НРПЈ. Пре преласка на дневни ред, одата је пошта Лењину и Јовану Томашевићу са Цетиња, члану Земаљског већа НРПЈ, који је умро 4. априла 1924. године.

На овом пленуму НРПЈ усвојене су следеће одлуке: одлука о политичкој ситуацији, резолуција о реорганизацији Партије, резолуција по аграрном питању, резолуција о штампи, резолуција о просветном раду, упутство за рад у синдикалном покрету, привремени комунални програм и манифест Земаљског већа НРПЈ под насловом „Организацијама и члановима НРПЈ и радном народу вароши и села“. Комунални програм НРПЈ објављен је у првомајском броју загребачке „Борбе“ и у посебној брошури као прва свеска „Агитационе библиотеке НРПЈ“ штампана у 3.000 примерака у Загребу, маја 1924. године.⁹⁰ Упутства за рад у синдикатима достављена су организацијама путем расписа, пошто, с обзиром на садржину, нису била намењена јавности.⁹¹ Остала документа су објављена у „Раднику“ и другим органима НРПЈ ускоро после пленума.⁹² Осим тога, манифест је и посебно оштампан у 15.000 примерака, латиницом и ћирилицом, и растурен широм земље.⁹³

Пошто је пленум НРПЈ одредио обласне секретаре НРПЈ за обласне секретаријате (у Србији Симу Миљуша), и уреднике партијских органа (за београдски „Радник“ Косту Новаковића, за часопис „Борбу“ и „Марксистичку библио-

РАДНИК RADNIK-DELAVES

ОСЛОБОЂЕЊЕ
РАДНИКА ЈЕ
ДЕЛО САМИХ
РАДНИКА -

Централни Орган Независне Радничке Партије Југославије

Година III

Број 115

БЕОГРАД СЕБОТА 16. АПРИЛА, 1924.

ЦЕНА 1.50 ДИН.

Организацијама и члановима Н. Р. П. Ј. и радном народу вароши и села

Прошла је још једна година пролетерске борбе и радничка класа изумела Русије није видела победних. Капитализам овијем земаља грабе се, што пролетаријат у другим земаљама још није обично јарам капитализма. У томе срабљењу буржоанија је уображавала, да ће обновили разорени капиталистички режим у светском империјалистичком рату и да ће се појавити нова висока конјунтура у међународној привреди. Али, прошла је после светског рата још једна година и ове идеје буржоаских политичара нису се оствариле.

Европа се још налази у фази заштитне кризе. По целој Европи бесна беслобност. Само у Немачкој има око 3/4 милиона незапослених радника и више милиона полузапослених. Укупна број незапослених радника у Европи крајем 1923. године износила је већа од броја незапослених крајем 1922. године.

Супротности које су раздирале капиталистички свет за време рата нису још престале. Победници се непрестано боре око поделе тлачке победнице земаља и покоривања зностах делова света. Између Енглеске и Француске постоји се до дана у дан утиснута око прелести утицаја у Европи. Борбе око немачке репарација, око извора нафте у Малој Азији једвако трају. Окупација Руске области водила је још више енглеско-француске супротности.

Окупација Руске области имала је и у међународној политици огромне последице. Она је изазвала немачку кризу, која се исподила у облику великог сукоба између Антанта и Немачке. Окупација је, сем тога, на посредан начин створила таквогачки сукоб.

Турске побде Кемала наше у Малој Азији под енглеским империјализмом имале огромни револуционарни значај, јер оне су снажно одигле у свима политичким земаљама југог и северног континента у Индији, Персији, Сирији, Афганистану, Египату, Мароку, Тунису, Алжиру, као и у полуколонијалним и колонијалним државама: Албанији и т. д. Овај револуционарни покрет колонијалних и полуколонијалних народа одиграо велику историјску улогу у одбрани демократије и антикапиталистичке борбе. Он је утицао у знатној мери на променама турске и грчке републике. Сам ови догађаји јесу исцрпиво последице светске империјалистичке политике, коју је припремио целокупни развитак капиталистичког односа.

Пошто је југословенска држава представила једну славу на европском привредном плану, до се европски крај ратом и фази обилазила и на југославију. А пошто се као редовног пратила сваке привредне кризе јавила беслобност, онда се и она шири по Југославији и још више погоршава и овако озбиљно угрожава радничку класу.

Буржоанија се доживљава недовољном да оствари радничкама и једва дами мир, јер се ма колико брзо поновом војном револуцијом. Велике силе и деле воде међуобну борбу око светске владавине. Велики сукоб светског империјализма са оружјем у руци да одлучи, да ће бити господар света. Све се оне налазе са оружјем. Америка тражи коку ратну флоту која ће кроз неколико година претавити енглеску. У свима војним лабораторијама убрзавају се отровне течности и гасови. Француска кроз револуционарну интервенцију у Бесарибији Амандра ради против Совјетске Русије. То је показала Беска-Сандерска; на који су се видели преговори између Совјетске Русије и Румуније око Бесарибије. Румунија је виступила са освајачком политиком против Совјетске Русије као агент француског империјализма. Међутим Совјетска Русија досадна својој политици истакала је у овим преговорима принцип самоопределјива народа, захтевајући да се народ у Бесарибији самодетерминира о својој судбини. Овим акт и Совјетска Русија и доказала, да је она једина држава у свету, која се бори против империјализма и за самоопределјивање народа. Овај спор око Бесарибије може довести до једног рата, у који би француски империјализам покушао да обори Совјетски режим. Дужност је Н. Р. П. Ј. да уложи све силе којима располаже против сваког оружаног мешања Југославије на страни Румуније.

Последња парламентарна избори у Италији дали су победу фашистима благодарним реакционарном изборном закону и фашистичком терору. Ови избори су истакали историјску дужност радничке класе у борби против фашизма. Реулација избора је показала, да је против фашизма међу осталим револуционарним силама. Комунистичка партија јесте једна радничка партија, која је могла да забележи свој изборни успех. У прошлој скупштинској сесији она је имала 13 посланика, а сада их има 17. Фашисти се могу одржати на влади привремено само победом фашистичког терора.

Међународна антифашистичка не само да су неспособни да остваре јар радном народу вароши и села, него су и у прошлој години доживели коју неспособност да остваре радничкама рад. Свег стах и одело. Али иако је међународна антифашистичка сила исподила своју велику способност за борбом против фашизма, она је остала против радничке класе и седамнаест.

Прошла година довела нам је огромно збоштравање социјално-класних односа. Виш у прошлој години, упркос извесном предходном татнију, избио је велики талас револуционарног међународног радничког покрета, који нам најбоље показује, како је нестала, колебљива капиталистичка режим у својој свадшној фази. Чезао је не само крупних догађаја од највеће прошле године да до највеће године: бугарски устанак, пољски устанак, који је отпочео у Кракову, револуционарни крај у Немачкој, Хабушки устанак, радничка влада у Енглеској, прокламовање турске и грчке републике, збоштравање енглеско-француских супротности, — посведочавало су најизразите нестале свог капиталистичког режима у (тадашњој) фази чије порекло треба тражити у растућем распаду капиталистичког односа.

Долетак Мекдоналда на влада представља круна историјски догађај, јер се гледајући међународне политике „радничка“ влада у Енглеској тако исто изражава ову главну процес капиталистичког распадања, који ми сада конститујемо у целој Европи. То нам доказује, да се капиталистички режим (утицајем муком паркила и у грамама европског капитализма, у Енглеској, у земаља која је највише страдала у рату и која има најусавршену радничку машинерију. Дакле и у Енглеској је поремећена равнотежа међу друштвеним класама, чим се буржоанија мораће обратити на помоћ радничкој партији, уступајући јој један део власти.

„Радничка“ влада Мекдоналда јесте баш она влада, за коју се може рећи: свако буржоаска влада јесте антифашистичка, али није свако „радничка“ влада социјалистичка, пролетерска. „Радничка“ министри треба да поправе поколебани буржоаски државни апарат, на как тај посао обине, онда ће из капиталистичка класа изобити као исцрпена тмаку. Међутим, последица учешћа „радничке“ владе на учешћивању капитализма мора родити једним добрим плодом по енглески пролетаријат. Код него ће нестали и последице реформационе акције о међународној империјалној социјализма у антифашизма. „Радничка“ влада и против своје воље, извршиће једну историјску улогу: револуционарне радничких маса у Енглеској, класичног земаљског реформизма, и припремаће терена за једну револуционарну пролетерску партију маса.

У прошлој години највише капиталистичке државе у Европи привиле су Совјетску Русију. Поред Немачке привиле су Совјетску Русију још и ове државе: Енглеска, Италија, Норвешка, Аустрија, Шведска, Пољска, Турска, Финска, Естонска, Литва, Латвија и т. д. Сајду најдуљу и остале државе, да зависности потпуно трговинске и дипломатске односе са Совјетском Русијом. Капиталистичке државе су привиле Совјетску Русију, пошто су се увериле да неће моћи добити никакве посебне привилегије и финансијске компенсације од Совјетске Русије ма то само привремено, и пошто су се убедили, да Совјетска не само постоје већ да ће и у будућности постојати, да се она економски обављају, развијају, унапређују и да постоји обилнији фактор у међународној политици. Сама та обилност, да енглеска влада привиле Совјетску Русију одмах после Левантом скрети, може најбоље да убеди све контрареволуционарне боблавице, како су неоствариве њихове идеје о истаком своју Совјетске Русије.

Југословенска влада досадна својој реакционарној политици, још није држала Совјетску Русију, иако се збоји да је држава, баш она околност, која да досуде радничкој класи Југославије као једној, да још неће дојати своју привилегију и антифашисту у целој више брже обине односа између Југославије и Совјетске Русије.

Орбанија антифашиста против радничке класе још траје у целој свету. Али зато је она измешала у целој свету највише покрет маса за јединствену радничку фронту. Међународни пролетаријат дошао је до увериња, да се главна сила радничке класе садржи у великој бројној сили, у илејности, Радници могу дати отпор капиталистичкој офанзивама и повести тимм беспосредну класну борбу против капитализма само тимко, ако образују један фронт, обједини и испробају фронт. Социјалистички и центристички су такви да је јединствени фронт, али само на речима. Главни Раднички Савет, тај привремен Амстердамски Интернационале, одбио је заједничку прославу 1. Маја. Реформационе вође и овим су привремено доказали да они не желе да се боре заједно са пролетаријатом против капитализма, нећ желе сарађују са буржоанијом. Без обзира на такво држање реформационих вођа, на једно и одело у борби против буржојне државне државне, противе обине, да радничка антифашистичка законодавство, противе закона о заштити државе и се варољма јединственог фронту окупљају широку пролетерску масу. Чим се раднички фронт, он привлада нама ми му пружамо братску руку, јер је он наш борбени друг.

Међународна радничка класа посветила је још већу пажњу у прошлој години, султату, колонијалним и полуколонијалним народима, јер сељаци и патристички масе принужени су да се у борби против светског империјализма придружују пролетерској ослободилачкој борби. У прошлој години је основана Селачка Интернационала. Овај велики догађај се могло десити само у епохи заласка капиталистичког (развитог), на који долази епоха, када капитализам почиње да труне. Када је се капитализам развијао и снажио, онда је он могао да ствара и стварао је свој богатак сељацима, на који се сељацима и горима је бионо привилегије залогате са своје богате трговце. Али када је капитализам ступио у период свог заласка, онда он није био у стању ништити друго да пружа сељацима сем нових ратова, пореза, беда и невоља. У свима земаљама, ванупрот капиталистичко-мелкопоседничкој коалицији, киче радничко-сељачки савез а као круна тога радничко-сељачки савез јавља се парово радничко-сељачке владе. У знаку срца и чежња обилази један другу Европу антифашистичког фронту. Радничко-сељачки савез досије је још једним фактором светског испорује.

Реакционарни режим „Обиле“ и „Јавоно о заштити државе“ још и ове државе у Југославији. Он је онемогућио Н. Р. П. Ј. да у јануару саржи свој контрол, и с тим је партија била принуђена да забрине референдум, да би довели одлуку о најважнијим питањима свакодневне политичке ситуације у земаља. Она је шта више појачан стварањем коалиционе владе Паша-Пробиваћ, која иобилнише ово себе све реакционарне силе у циљу одржава

Радници и раднице, обуставите рад 1. Маја.

теку“ Филипа Филиповића), извршено је и конституисање Земаљског већа: председници, Филип Филиповић из Београда и Иван Макуц из Љубљане; секретари, Триша Кацлеровић из Београда и Иван Баљкас из Сплита.⁹⁴

Пленум Земаљског већа НРПЈ био је значајан догађај у животу Партије, јер је означавао даљу разраду и конкретизацију одлука усвојених на Трећој конференцији КПЈ у погледу оцене политичке ситуације и задатака Партије, у погледу пароле радничко-сељачког савеза, борбе за националну равноправност, јединственог фронта пролетаријата и других питања. Несумњиво је да је од свих одлука усвојених на овом пленуму најважнија била Одлука о реорганизацији Партије, о којој ће још бити речи, и упутства за рад у синдикатима.

Свирепо убиство у београдској полицији

У поподневним часовима 19. априла 1924. године, Београдом је одјекнула вест о свирепом полицијском убиству у подрумима Управе града Београда. Тога дана „Радник“ је у свом ванредном издању, узбудио београдску јавност открићем тешког полицијског злочина над младом ткачком радницом Љубицом Љубичић која је, од повреда које су јој нанели агенти и жандарми, још 4. априла исте године умрла на хируршком одељењу Опште државне болнице.

Полиција је одмах забранила овај број „Радника“. Међутим, лист је већ био разграбљен.⁹⁵

Чим је ушла у траг овом злочину, који је полиција настојала да прикрије, редакција „Радника“ обавестила је о томе, по налогу Партије, представнике „Политике“, „Времена“ и „Новости“ и заједно са њима извршила истрагу, а резултате о откривеном злочину објавила у свом ванредном издању. Сутрадан, о томе је писала и сва остала штампа.

Сл. 3 — Насловна страна *Радника* од 19. априла 1924, у коме је објављен проглас са пленарног састанка Земаљског већа Независне радничке партије Југославије (Институт за изучавање радничког покрета)

Управа града Београда, кад већ није успела да сакрије смрт Љубице Љубичић, покушала је да неистинама са себе спере одговорност дајући изјаве: да се отровала содом, да је умрла од грипа, да су повреде од којих је умрла настале услед удара који је задобила у наступу падавице од које је, наводно, боловала. Но, како је јавност брујала о полицијском злочину, то је Градски суд морао провести истрагу. Утврђено је да је Љубица ухапшена 20. марта 1924, јер су жандарми, који су вршили прегледе радничких соба, у њеној соби видели неколико метара платна и посумњали да га је украла. Исто вече у Палилулском кварту, где је приведена, полицајци и жандарми су је тукли жилама а, можда, и цепаницама дрва којих је било у подруму у којем је тучена. Сутрадан, да би јој изнудили признање да је украла платно, поново је подвргнута мучењу, а затим спроведена у Управу града. У Управи града, агент Момчило Јовичић ју је претукао, те је 22. марта, са крвавим масницама и фрактуром лобање пребачена у притвореничко одељење болнице у Видинској улици, а тек непосредно пред смрт на хируршко одељење Опште државне болнице. Тако је, због неосноване сумње да је украла неколико метара платна, после петнаестодневних страховитих мука, у јауцима и крицима „нисам крива“, умрла двадесетдвогодишња ткачка радница Љубица Љубичић.⁹⁶

Иако су истрагом утврђени кривци за Љубичину смрт, Градски суд је обуставио њихово гоњење, а агент Јовичић, који је главни виновник њене смрти, био је чак унапређен у чин писара.⁹⁷

У то време у Управи града Београда према притвореницима примењивани су све окрутнији методи ислеђивања. Јауци и крици „У помоћ!“, „Убише ме!“ сваке ноћи су одјекивали околним улицама. Стога је овај обелодањени злочин Партија користила за што потпуније жигосање полицијског терора и настојала да и друге опозиционе партије покрене у акцију за заштиту живота грађана од подивљалих агената.

Из броја у број Партија је преко „Радника“ протестовала што су убице

Љубице Љубичић на слободи и захтевала њихово хапшење и строгу казну. Пред платнаром Косте Илића, у којој је пред хапшење Љубица радила, организован је 23. априла 1924, протестни збор запослених радница и радника. Љубомир Митић, у име Независних синдиката, и Драгица Стефановић у име Секретаријата жена НРПЈ, оштрим речима осудили су полицијске методе ислеђења, уз опште одобравање учесника збора.⁹⁸

Позиву Централног одбора НРПЈ — који је упућен опозиционим партијама у Београду за организовање заједничког протестног збора грађана Београда противу поступака полиције, који су „најкарактеристичнија ознака насилничког и реакционарног садашњег режима“⁹⁹ — одазвала се једино Републиканска партија.

О зверском убиству Љубице Љубичић алармирана је и светска јавност. Трећа интернационална конференција жена-комуниста, која је ускоро одржана у Москви, тим поводом упућила је пролетеркама Југославије следеће речи:

„Поводом вести о бестијалном убиству ткачке раднице Љубице Љубичић у београдском затвору, Трећа интернационална конференција жена комуниста изјављује пролетеркама Југославије топле симпатије и најдубље саучешће. У име милиона жена Запада и Истока конференција изјављује да ће свака кап проливане крви најбољих из радничке класе бити освећена у часу када се армије радника свију земаља буду подигле у борбу. Доле са целатима радничке класе. Клара Цеткин“.¹⁰⁰

Првомајска прослава 1924. године у Београду

Један од важних сталних задатака КПЈ био је рад на стварању јединственог фронта пролетаријата. И ове, као и ранијих година, Партија је настојала да мајска манифестација буде спроведена у знаку пролетерске солидарности. Зато је, средином марта 1924, преко руководства Независних синдиката упућен позив Главном радничком савезу и Савезу

графичких радника Југославије за организовање заједничке прославе Првог маја.¹⁰¹ Тих дана је и Централна управа Савеза графичких радника Југославије, са седиштем у Загребу, упућила позив свим синдикалним централама и радничким партијама за заједничко извођење мајске манифестације.¹⁰² Централни одбор НРПЈ одмах је прихватио овај позив и предложио графичарима да се у Београду 6. априла 1924, одржи заједнички састанак делегата руководећих инстанца радничког покрета ради детаљног споразумевања.¹⁰³

Пошто су Главни раднички савез и Социјалистичка партија Југославије одбили, као и ранијих година, заједничко извођење мајске манифестације, и графичари су заћутали са својим предлогом. У таквој ситуацији Централни одбор НРПЈ позвао је Извршни одбор ЦРСОЈ Независних синдиката да 4. априла одрже заједнички састанак ради договора о извођењу мајске манифестације и о заједничком издавању традиционалног „Мајског списка“.¹⁰⁴

На овом састанку дошло је до нових заоштравања односа између Централног одбора НРПЈ и Извршног одбора ЦРСОЈ. Предлогу Централног одбора Партије да, поред НРПЈ и Независних синдиката, у прослави учествују и Савез радничке омладине Југославије, који је био легална форма рада СКОЈ-а, и Секретаријат жена НРПЈ супротстављала се већина чланова Извршног одбора ЦРСОЈ, поричући им право учествовања јер, наводно, ни СРОЈ, ни Секретаријат жена НРПЈ нису одговорили задацима ради којих постоје. Ипак, после упорног настојања НРПЈ, дат је пристанак на заједничку прославу, под условом да Централни одбор да писмену гаранцију да на себе прима сву моралну и политичку одговорност за евентуалне последице које би Извршни одбор ЦРСОЈ и све његове организације могао имати због заједничке прославе. „Прави разлог је, међутим, била опортунистичка бојазан од последица прославе, јер су тражили једну досад невиђену ствар у радничком покрету“.¹⁰⁵ Тек пошто је Централни одбор НРПЈ дао написмено тражену гаранцију, усвојена је, на истој

седнице, одлука о заједничком извођењу мајске манифестације од стране организација НРПЈ и ЦРСОЈ, и о заједничком издавању „Мајског списка“. После седнице, Централни одбор НРПЈ и Извршни одбор ЦРСОЈ упутили су позив свим својим организацијама да у својим местима заједнички изведу мајску манифестацију, а да истовремено настоје да и остале раднике привуку на ту прославу.¹⁰⁶

На конференцији секције „Палиула“, 8. априла 1924. године, о значају првомајске прославе говорио је Филип Филиповић.¹⁰⁷ Централни одбор НРПЈ и Извршни одбор ЦРСОЈ позвали су партијске и синдикалне организације у Београду да у својим локалима одрже што више зборована којима би се говорило о значају Првог маја, јер је у Београду веома тешко да се дође до већег локала за заједнички збор радника целог града.¹⁰⁸

Централни одбор НРПЈ и Извршни одбор ЦРСОЈ сазвали су за 20. април 1924, у башти хотела „Бајлони“, на углу Сарајевске и Немањине улице, заједнички збор са дневним редом: Први мај. Како је збор одржан сутрадан по објављивању ванредног издања „Радника“, у коме је обелодањен злочин београдске полиције над радницом Љубицом Љубичић, то су излагања референата на збору (Филипа Филиповића, Миливоја Каљевића и Лазе Петровића) о значају прославе Првог маја за пролетаријат Југославије садржавала и оштру осуду полицијског терора.¹⁰⁹

У манифесту „Организацијама и члановима НРПЈ и радном народу вароши и села“, који је Земаљско веће Независне радничке партије Југославије упутило са своје прве седнице, одржане 13. и 14. априла 1924, упућен је и позив за учествовање у мајској прослави:

„Добимо сви на прославу 1. маја и манифестујемо нашу борбену вољу, да ћемо се борити против данашњег реакционарног режима заснованог на Видовданском Уставу и Закону о заштити државе. Изјавимо, да ћемо се борити против данашње политике националног угњетавања а за федерацију радничко-сељачких република, која ће једино гарантовати најпунују равноправност свију нација у Југославији.“

Објавимо широм целе земље нашу паролу:

Земљу са инвентаром сељацима, без откупа и накнаде!

Протестујемо против саботаже радничког законодавства!

Тражимо 8 часовни радни дан и спровођење закона о осигурању и заштити радника!

Захтевајмо мир и савез са Совјетском Русијом!

Протестујемо против режима белог терора! Тражимо амнестију политичких и војних криваца! Сакупљајмо добровољне прилоге за жртве реакције и њихове породице!

Тражимо, да се укину посредне порезе и да сви порески терети падну на капитал и вишак вредности!

Јачајмо наше синдикалне и партијске организације! Учвршћујемо, развијајмо, уједињујемо, побољшавајмо наше редове, користећи се искуством међународне радничке класе!...“

Поред тога што је објављен у „Раднику“ и другим органима НРПЈ, овај манифест је штампан и посебно у Београду, ћирилицом и латиницом, у 15.000 примерака а пред Први мај послат свим организацијама НРПЈ, преко којих је растурен широм земље.¹¹⁰

Такође уочи Првог маја, штампан је на 16 страна и растурен у 8.000 примерака мајски спис под насловом „1. мај 1924 — НРПЈ — ЦРСОЈ“ који су заједнички издали Централни одбор НРПЈ и Извршни одбор ЦРСОЈ и који је својим прилозима (Ф. Филиповић: Лењинизам; Радничко-сељачки савез; Коста Новаковић: За слободу нација; Аграрно питање; и др.) објашњавао и популарисао нову политичку линију Партије.

У свом Првомајском прогласу Месно партијско веће НРПЈ и Месно радничко синдикално веће ЦРСОЈ обратили су се београдском радништву следећим речима:

„СВИ ОБУСТАВИТЕ РАД! Добите сви под заставу Независне радничке партије и Независних синдиката. Доведите и све остале неорганизоване раднике и раднице, да се тиме манифестује солидарност свих оних који су експлоатисани и који пате у данашњем капиталистичком друштву...“

„Нека би овогодишњи Пролетерски Први мај био не само дан протеста против срамне капиталистичке експлоатације, под којом борбени пролетаријат страда, већ и дан борбе кад ми свесно изражавамо нашу вољу да ћемо борбу водити до краја — док не победимо!“¹¹¹

Да би осујетила првомајску прославу полиција је 30. априла од 6 сати ујутру отпочела праву хајку на раднике, која је настављена и на дан Првог маја. У Београду је притворено 817 радника, који су полицијски кажњени са 3—15 дана затвора, а затим на годину дана протерани из Београда.¹¹² Да би спречила организовање мајске манифестације, и Земунска полиција је уочи првог маја ухапсила читаве управе месне организације НРПЈ и Савеза радничке омладине, укупно 16 лица.¹¹³

Мајска прослава је у Београду, упркос овим насиљима, веома успешно спроведена. Већ од 6 часова ујутру на заказаном зборном месту, код Караборјевог парка на Врачару, почели су се окупљати радници са заставама. Пристигло је и 250 графичких радника за које се до последњег момента није знало да ли ће учествовати у прослави.

Док су се радници у масама окупљали пред Караборјевим парком да под заставама НРПЈ и ЦРСОЈ крену у Кошутњак, пред привременим радничким домом, који је полиција отела од револуционарних радника и предала социјалистима, било је тихо. Укупно 136 социјалиста и функционера Главног радничког савеза окупило се пред домом. То је био и сувише мали број за образовање поворке. Зато су се после кратког збора разишли.¹¹⁴

Поворка од око пет хиљада радника, радница и радничких омладинаца образована пред Караборјевим парком кренула је у осам и по часова у правцу Кошутњака. На челу поворке била је дечја група „Будућност“ са црвеним заставама, Савез радничке омладине, чланови Независне радничке партије, група студената-марксиста, Секретаријат жена НРПЈ, Централни раднички синдикални одбор, затим струковни синдикални савези. Целим путем су се ориле бор-

бене песме, које су на смену певали чланови радничких друштава „Абрашевић“ и „Јединство“. Борбени поздрави Првом мају, пролетерској солидарности, Совјетској Русији, Савезу радника и сељака разлегали су се из хиљаде грла.

Код кафане „Мостар“ кордон жандарма блокирао је Топчидерски друм, те је поворка кренула преко брда ка Топчидеру. „Доле убице Љубице Љубичић!“, довикивали су радници жандармима.

У Кошутњаку, пред око 6.000 радника, тачно у 11 часова, председник месне организације НРПЈ Илија Лазаревић отворио је велики првомајски збор. У својим говорима Триша Кацлеровић у име НРПЈ, Лаза Стефановић у име ЦРСОЈ, Цветин Михаиловић у име Савеза радничке омладине и Драга Стефановић у име секретаријата НРПЈ, истicali су значај ове манифестације, задатке радничке класе у борби за бољи живот, и честитали су празник учесницима збора.

После збора настала је радничка забавна. Око 4 сата поново је образована поворка за повратак. Завршни збор, после кога су се радници разишли, одржан је код Караборјевог парка.¹¹⁵

Реорганизација Независне радничке партије Југославије

Још у 1923. години Моша Пијаде и Буро Цвијић указивали су преко часописа „Борба“ на важност организационог питања, на потребу да се у организационом погледу у НРПЈ изврше корените измене.¹¹⁶

На Трећој земаљској конференцији КПЈ усвојена је Резолуција о организацији Партије али, с обзиром на садржину, није могла да буде објављена у легалној штампи. Настојећи да и кроз НРПЈ оживотвори дух ове резолуције, Извршни одбор КПЈ и Централни одбор НРПЈ посветили су одмах по референдуму, пуну пажњу организационом питању. Приступило се изради партијске статистике, која би омогућила сагледање социјалне структуре Партије и стања партијског чланства.¹¹⁷ Извршни

Сл. 4 — Насловна страна *Радника* од 1. маја 1924, у коме је упућен позив месног радничког већа НРПЈ и месног радничког синдикалног већа ЦРСОЈ београдском радништву да учествује у мајској манифестацији (Институт за изучавање радничког покрета)

одбор КПЈ на седници од 17—19. марта 1924. расправљавао је о реорганизацији Партије и поверио Сими Миљушу, члану Извршног одбора КПЈ да припреми предлог резолуције о реорганизацији Партије.¹¹⁸ Пошто је пројекат ове резолуције претходно претресен на пленуму Централног партијског већа КПЈ, усвојен је на седници Земаљског већа НРПЈ одржаној 13—14. априла 1924. године.

Реорганизација је вршена у складу са потребама револуционарног радничког покрета и у духу линије Коминтерне и полазила је од следећих закључака:

„1. да је организациони апарат наслеђен од старих социјалдемократских партија, које су у својој реформистичкој политици тежиле за тим, да гласачким куглицама врше утицај на буржоаску државу. Последница тога јесте да се организација партије вршила према гласачким окрузима и према местима становања.

2. да су све револуционарне пролетерске партије у првом реду водиле идеолошку борбу против Друге и Друге и по интернационале и да из тога нису извукле све закључке, а један од тих основних закључака мора бити:

да организација партије није прилагођена циљу њезиног опстојања и рада...

3. тај основни недостатак осветлио се многим пролетерским партијама, многе су претрпеле знатне поразе. Данас је ради тога на дневном реду и управо животно питање, не само за сваки даљи успех у класној борби него и за сам опстанак многих пролетерских партија: **о р г а н и з а ц и о н о п и т а њ е.**“¹¹⁹

Резолуција о реорганизацији Партије полазила је од начела да је циљ политичке борбе Партије освајање политичке власти, да је за остварење тога циља нужан јак и централизован политички апарат, који мора бити тако изграђен да Партија може функционисати и за време најтежих прогона и реакције и који ће не само бити у најужој вези с масама, већ функционисати међу самим масама. Како је Партија најближа масама у радионицама, то се и партијски апарат мора тамо налазити. Радионичке секције су основа Партије. За раднике који нису запослени у радионицама (фабрикама, предузећима), предвиђено је постојање и уличних секција, односно на селима сеоских секција.¹²⁰

Прво обласно веће НРПЈ за Србију, које је одржано 18. маја 1924. године

у Београду, у својим „практичним предлозима за реорганизацију Партије“ инсистирало је да се реорганизација што пре изврши у Београду, Нишу, Крагујевцу, Лесковцу, Чачку, Смедереву и Ваљеву, тада за револуционарни пролетерски покрет најзначајнијим местима у Србији.¹²¹

Задатак је био и важан, и хитан: реорганизација у НРПЈ омогућила би и илегалној КПЈ да лакше спроведе на истим принципима реорганизацију Партије, а све оштрији курс режима према НРПЈ није трпео одлагање.

Већ у мају 1924. у београдским секцијама НРПЈ приступило се спровођењу реорганизације.

У секцији „Дунав“ београдске организације НРПЈ одржана је, 22. маја 1924, конференција на којој је третирано питање реорганизације Партије,¹²² а на каснијим конференцијама вршене су даље припреме тако да је 2. јула 1924. године извршен избор кварталне управе, како је предвиђала резолуција.¹²³

Секција „Врачар“ разматрала је питање реорганизације први пут на конференцији одржаној 30. маја 1924,¹²⁴ а на конференцији од 13. јуна чланству је поднето саопштење о извршеној реорганизацији секције,¹²⁵ а када су формиране уличне и радионичке секције одржана је, 27. јуна 1924. године, скупштина свих чланова уличних и радионичких секција ради избора кварталне управе.¹²⁶

Секција „Сава“ разматрала је питање реорганизације на својој тромесечној скупштини, одржаној 4. јуна 1924. године,¹²⁷ и после тога ускоро је и извршила реорганизацију.

Секција „Палилула“ први пут је о реорганизацији секције расправљала на конференцији одржаној 20. маја 1924. године¹²⁸ а, затим, и на конференцијама одржаним 6. јуна и 7. јула 1924.¹²⁹

Иако рад на реорганизацији у многим организацијама још није био довршен, „Радник“ је у броју од 13. јула 1924. већ могао да укаже на извесне резултате које је она дала. Ту се поред осталог каже:

„Свугде се могло приметити да је тај рад унео нову живост у наше партијске организације, а био је користан нарочито због тога што је открио многе организационе и друге мане нашег покрета. Откривање мана већ значи налажење путева за њихово отклањање, а њиховим отклањањем постићи ћемо да добијемо један чврст партијски организам способан да носи и спроводи програм и тактику наше Партије...

„Није нови систем организације крив, што у многим важним индустријским предузећима у целој земљи нема наших партијских чланова. Напротив, велика је заслуга реорганизације што је јасно открила ту велику ману наше Партије и тиме нам указала на неопходну потребу да наш организациони рад упутимо у томе правцу и потрудимо се да кадар наших партијских чланова освежимо увлачењем у Партију већег броја индустријског радништва...

„И рад на реорганизацији у Београду дао је веома интересантне резултате и открио мане београдске организације. Од садашњег партијског чланства у Београду било је могуће образовати радионичке секције само у три већа предузећа; остале радионичке секције чине занатски радници, често и радници који раде на сицу (обућари и шивачи), запослени по 1 или 2 у малим радионицама. Има доста великих индустријских предузећа где немамо партијских чланова. Иако проценат ситних сопственика није претеран, иако најамни радници чине три четвртине партијског чланства у Београду, ипак су то све огромном већином занатски радници, а индустријског радништва је исувише незнатно заступљено. То је једна тешка мана и јаче пролетаризовање наше организације увлачењем у њу индустријског радништва јесте први и највећи задатак београдске организације, а и многих организација у унутрашњости.“¹³⁰

Протестни збор београдског радништва против фашизма

Фашистичка организација ОРЈУНА (Организација југословенских националиста) све чешће је насртала на југословенски пролетаријат, и уз подршку великосрпске буржоазије провоцирала раднике. Првог јуна 1924. орјунаши су приредили провокативни излет у чисто пролетерском граду Трбовљу. Иако у самом Трбовљу није било више од 15 чланова Орјуне, тога дана сакупило се око 800 орјунаша, већином из Слове-

није, затим Далмације, из Загреба и других крајева, односно места. Били су наоружани ножевима, секирама, револверима и бомбама. Изазвали су сукоб у коме је на обе стране било мртвих. Пало је пет радничких живота, четири радника су теже рањени. Исто вече орјунаши су у Љубљани демонстрирали узвикујући „смрт комунистима“, демолирали су стан обласног секретара НРПЈ дра Лемежа, пошли на Раднички дом, али су устукнули пред радничком одбраном. Две стотине орјунаша су целу ноћ терорисали становништво Љубљане, легитимисали њене грађане, а све под окриљем полиције.

Овај крвави јуриш режима Пашић—Прибићевић, преко фашистичке Орјуне, на рударски пролетаријат Трбовља, а преко њега и на целокупни југословенски пролетаријат, огорчио је раднике и остале напредне људе. Централни одбор Независне радничке партије Југославије одмах је упутио свим обласним секретаријатима телеграфску наредбу да у свим већим местима у року од неколико дана организују зборове против фашизма.¹³¹

Централни одбор НРПЈ такође је одмах позвао Извршни одбор ЦРСОЈ Независних синдиката на заједничку акцију Партије и Синдиката против фашизма. У Београду, у кафани „Нова скупштина“, сазвао је за 8. јуни 1924. године, велики раднички збор против фашизма.¹³² На позив Централног одбора одговорио је Извршни одбор ЦРСОЈ одбијањем учешћа у акцији, мотивишући то краткоћом времена и другим формалним изговорима, мада су раније Независни синдикати у Београду сазивали зборове и у краћем временском размаку, и упутио га је на разговор с београдским месним радничким синдикалним већем.¹³³

Пошто није било времена да се на београдску партијску организацију пренесе иницијатива за разговор са Извршним одбором Месног синдикалног већа, то му се Централни одбор обратио директно. На седници Извршног одбора Месног синдикалног већа један члан, Драгутин Буквић, који је истовремено био и члан Извршног одбора Централ-

ног радничког синдикалног одбора, су-простављао се извођењу ове заједничке акције, наводећи да је ситуација врло критична, да може доћи до крвопролића и растурања покрета и да због тога синдикати треба да иступају опрезније.¹³⁴ „Упркос томе застрашивању, остали чланови Месног синдикалног већа показали су да духовно и морално стоје изнад другова из своје старије инстанце. Страх од прогона то је прави разлог што су ти другови одбили ту акцију на коју је покрет био толико обавезан крвљу трбовљанских пролетера и својим најживотнијим интересима.“¹³⁵ Тадашњи секретар Извршног одбора ЦРСОЈ, Миливој Каљевић, одбио је да на овом збору буде један од говорника, иако га је одредио Извршни одбор Месног синдикалног већа.¹³⁶

У заказано време, у недељу, 8. јуна 1924, у кафани „Нова скупштина“ председник Месне организације НРПЈ Владимир Буракић отворио је збор противу фашизма. Оба одељења локала била су препуна радника, а пред локалом стајало их је још преко 300, који нису могли да уђу у локал.

Прво је у име Месног синдикалног већа говорио Љубомир Митић, затим у име Савеза радничке омладине Сима Стевановић и, најзад, у име Независне радничке партије Коста Новаковић. Они су исцрпно изложили о активности фашиста у земљи и о крвавим догађајима у Трбовљу, снажно протестујући против реакције која не преза ни од убиства мирних грађана.

Збор је добио карактер протестног митинга противу реакционарне владе Пашић-Прибићевић, која омогућује неодговорно вршљање фашистичких организација. У току збора Управа града Београда два пута је издавала налог Палилулском кварту да збор смлом растури. Двадесет жандарма је дошло пред овај локал. На самом збору Коста Новаковић је оштро осудио ову полицијску провокацију, што је довело до бурног протестовања против режимске полиције. Стотине радника испред локала закрчивали су пут жандармима. У наелектрисаној атмосфери старешина

Палилулског кварта није се усуђивао да нареди жандармима да растури збор.

У резолуцији која је на збору усвојена речено је, поред осталог:

„Крвави догађаји у Трбовљу најјасније показују: да је влада после извршеног државног удара и бацања парламентаризма под ноге, дала миг за већу активност својим оружаним бандама, ради припремања отворене диктатуре и угушивања на првом месту нашег радничког покрета, а затим и свих опозиционих партија и то поглавито партија обесправљених нација.

Утврђујући одговорност Орјуне и месних власти, збор улаже најенергичнији протест против криваца, а у првом реду против режима, који подржава и помаже ове нелегалне, терористичке организације.

Али свесни тога да су фашистичке организације у ствари оруба капиталистичке класе и милитаристичке клике, која неодговорно управља овом државом, и свесни тога да ће режим не само оставити кривце некажњене, него да ће свалити сву кривицу на раднике, а фашисте и даље подржавати и оружати, збор препоручује друговима:

1. живу и непрекидну пропаганду против фашизма и развијање те пропаганде у најширим радничким и сељачким масама; разголићавање пандурске улоге капитализму и реакционарном и угњетачком режиму, коју врше фашистичке организације; (овако стоји у оригиналу — М. Н.).

2. Енергично и брзо организовање радничке одбране за заштиту наших организација и наших људи, јер више нема гаранције да су државне власти вољне и да могу штитити животе грађана;

3. Збор скреће пажњу свима сељачким покретима и широким сеоским масама, да су ови фашистички напади предзнак реакционарних јуриша на радни народ вароши и села свију нација Југославије и да је првенствена дужност радника и сељака да образују свој јединствени фронт и да кроз њега одбију све нападе фашистичке реакције;

4. Збор одаје највећу пошту палим друговима у Трбовљу, жртвама фашистичког терора и неустрашивим борцима за права и слободу радничке класе, са узвиком: „Слава палим борцима!“

На самом збору скупљено је 827.50 динара за жртве фашистичког терора у Трбовљу.

Збор је завршен „Интернационалом“ коју су учесници збора стојећи отпевали.

Јавни процес Павлу Павловићу у Београду

После осам месеци проведених у истражном затвору у Београду, најзад је, 23. јуна 1924. године у 9 часова пре подне, изведен Павле Павловић, председник Извршног одбора КПЈ у 1920. и 1921. години, пред Првостепени суд за град Београд, у Кнез Михаиловој улици бр. 48. Оптужен је, као и пре њега остали чланови Извршног одбора КПЈ, којима је било суђење у фебруару 1922, односно Сими Марковићу у децембру 1922, због активног рада у својству члана Извршног одбора КПЈ на спровођењу Вуковарског програма КПЈ, који је КПЈ усвојила у периоду свог легалног рада, у јуну 1920. године.

У међувремену, од хапшења до подизања оптужнице, Независна радничка партија је преко „Радника“ у неколико написа оштро протестовала због малтретирања Павла Павловића и захтевала његово извођење пред суд. Како је Павле Павловић, поред веома истакнутих функција у КПЈ, био и веома активан и познат у београдској партијској организацији КПЈ, то је овај процес побудио живо интересовање код свих београдских радника, од којих је велики број присуствовао суђењу.

У својој исцрпној одбрани Павле Павловић је пружио документовану критику корумпираног капиталистичког режима у Југославији, указујући да програм КПЈ говори о револуционарној борби која долази као одговор на насиља и терор владајуће, капиталистичке класе. „Он је само одговор радног народа — говорио је — на сва насиља и притисак, на прогонства и на терор који буржоазија врши над њим“.

„Ја вам кажем, — довикнуо је судијама и тужиоцу — да нисам комуниста, само терор у београдској „Главњачи“ који сам гледао осам месеци, направио би ме комунистом“.

И наставио:

„Државни тужилац изврше наш програм, оптужује наш програм. Државни тужилац хоће да заустави историјски точак прогреса...“

Социјалне тежње пролетаријата изражене у нашем програму представљају тај прогрес, јер представљају интересе целокупног човечанства. Циљ је наш уништење класа, што значи уништење експлоатације човека над човеком. Да би се постигао тај циљ ми морамо прво уклонити овај трули, корумпирани државни апарат и заменити га нашим. Ми морамо узети власт у своје руке и завести једну привремену диктатуру већине радног народа у интересу радног народа.¹³⁹

Поводом овог суђења, које је трајало два дана и на коме је Павле Павловић осуђен на годину дана затвора, „Радник“ је, поред опширних извештаја са суђења, писао:

„Одговарајући на тужбу државног тужиоца, друг Павловић је у ствари подигао једну страховиту и снажну оптужбу против режима. Његове изразите оштре очи, пресецајући државног тужиоца, секле су управо данашње друштво. Његове оптужбе проткане иронијом и оштрим сарказмом биле су протест, осуда, револт, једне потлачене, експлоатисане, обесправљене класе која се не да ничим саломити и која је увек готова на борбу и на највеће жртве у тој борби — до победе“.¹⁴⁰

Нови талас реакције

Нови талас реакције, чија је оштрица и овог пута била уперена против револуционарног радничког покрета, затекао је Независну радничку партију још недовољно приправну за снажнији отпор, с обзиром да је реорганизација Партије тек била у току и да је она била само предуслов за савлађивање озбиљних организационих слабости комунистичког покрета у Југославији, које су га прожимале још од оснивања КПЈ, 1919. године.

Централни одбор НРПЈ, сагледавајући могућност новог удара режима на Партију, настојао је да га она што спремније дочека. Зато је још почетком маја 1924. године обавестио поверљивим расписом своје обласне секретаријате да се влада Пашић — Прибићевић припрема да забрани НРПЈ и упозорио организације да треба да се припреме за догађаје који се приближују.¹⁴¹ Такође и преко централног органа НРПЈ, „Радника“, указивао је на могућност

РАДНИК RADNIK-DELAVES

ОСЛОБОЂЕЊЕ
РАДНИКА ЈЕ
ДЕЛО САМИХ
РАДНИКА -

Централни Орган Независне Радничке Партије Југославије

Година III — Број 123

БЕОГРАД, НЕДЕЉА 1. ЈУНА 1924

ЦЕНА 1.50 ДИН

ПРОТИВУ АПСОЛУТИЗМА!

Радницима и сељацима свију нација Југославије!

Двомесечна заоштрена политичка криза Југославије привремено је завршена 27. маја 1924. године једним државним ударом монархије и владе Пашић-Прибићевић. На предлог владе парламентарне мањине Краљ је захлучно седнице Народне Скупштине у моменту доласка представника хрватског народа. Влада парламентарне мањине остала је да и даље врши насиља и безаконја, плачку и корупцију, без контроле и одговорности према Народној Скупштини. Да би могле да вастопоставе ту диктатуру, партије владајуће српске буржоазије, радикали и самостални демократе у заједници су са милитаристичком монархијом догазиле свој Видовдански Устав и одбациле установе бедног југославенског парламентаризма.

Таковим привременим „решеним“ дубоке политичке кризе, у којој се она налази од почетка слота опстанка и која се из године у годину све више заоштрава, Југославија је сада претворена у једну апсолутистичку монархију. У њој ће сада хегемонија монархистичко-милитаристичке класе и најјаче групе српских капиталистичких и великоземљачких власника још више да заоштрава свој режим националног и социјалног угњетавања, корупције и реакције.

Завршиће један нови талас реакције противу свију који том апсолутистичком режиму не метану. Завршиће један нови талас реакције противу радничке класе и њене авангарде, наше Партије, притиснуте још од Обнове и Закона о заштити државе који је у ствари закон за заштиту плачке и насиља.

Апсолутистичком режиму није доста да у својим рукама држи сав апарат државе и војне силе; он под фирмом Србао, Орјуње и антибугарских четника убрзано организује своје великосрпске фашистичке банде ради вршења насиља над пролетаријатом, угњетавањем нацијама и униште свима опозиционарским покретима. Показало се тачно оно што смо ми одавно тврдили: да се тај капиталистички режим неће доћи срушити у парламенту. Они који сада нису презали да погаве свој Устав и парламентаризам, да би се одржали на власти и припремили насилне изборе, ако на издани наборима упркос свију насиља не успеју да исфабрикују већину, неће презаћи ни пред гажењем последњих остатака парламентаризма и проглашавањем отворене фашистичке диктатуре монархије. Беле Гуче и владајуће српске буржоазије.

Док тако апсолутистички режим помоћу државног апарата и фашистичких банди појачава насиља и спрема се на отворену диктатуру унутра, он води и једну империјалистичку и империјалистичку политику своја. Будући да је питање оружане интервенције противу Бугарске у марту о г. било само одложено, али није скинуто са дневног реда, апсолутистички режим може свакога часа изадрвати нове ратне обавезности на Балкану. Будући да су се развали преговори између радничко-сељачке Совјетске Русије и бојарске Румуније о Бесарабији, коју је ова насилно анектирала, апсолутистички режим, независно војним уговором с Румунијом, спрема у заједници с румунском монархијом и бојарима ратне авантуре противу Савеза Социјалистичких Совјетских Република.

Радници и Сељаци!

У моменту када се у Југославији заоштрава реакција и када је потребна одлучна и смела борба противу монархистичког апсолутизма, противу националног угњетавања, противу капиталистичке плачке и корупције, противу закона о заштити државе и социјалне реакције, ви треба највише да пратите и рад буржоаских и ситнобуржоаских партија Опозиционог Блока.

За време прошле заоштрене политичке кризе, Опозициони Блок је настојао срушити реакцијски режим на тај начин, да се што више додвори монархији и милитаризму. Због тога се он није изјашњавао ни да ревизије Устава ни да укидање закона о заштити државе, који сада и нему висе над главом. Али монархији и Белој Руси његово метанисање још увек није било довољно дубоко; нада Опозицијом и Блока, да ће се монархија ослоњити на мета и прекоћи му криву докато се плузијом. Сада, кад је нестворасно одлучити за ревизију, Опозициони Блок донекле се буни, али ипак показује да је увек спреман на савезум с монархијом, чим би она и даље могла да врстанте.

У моменту када се у Југославији вастопоставља апсолутизам, у којој су партије Опозиционог Блока дошле спремане да се боре

противу тог апсолутистичког насилничког режима, наша ће борба ићи уперед. Али, истовремено, радници и сељаци не смеју заборавити, да партије Опозиционог Блока, и онда кад се боре противу апсолутизма, теже за савезумом са монархијом и милитаристичким режимом и усвојањем јединственог фронта југославенске буржоазије ради поделе власти и заједничке плачке над радним народом свију нација Југославије. Исто тако радници и сељаци не смеју заборавити, да је баш овакво „решеним“ последње кризе показало, да методи борбе Опозиционог Блока не могу да оборе тај режим.

Све то треба пре свега да увиде широки сељачке масе. Оне треба да увиде да их блат са буржоазијом не води нити к обарању владајућег режима, нити к њиховом националном и социјалном ослобођењу. Оне треба да увиде, да ће само стварање радничко-сељачког блока и заједничка борба радника и сељака свију нација Југославије моћи да обори овај режим националног и социјалног угњетавања.

Режим монархистичког апсолутизма угрожава животне интересе радника и сељака свију нација Југославије. Отуда је потребна заједничка борба радника и сељака за укидање режима монархистичког апсолутизма, плачке и насиља, а за политичка права и слободу радног народа у вароши и на селу!

Фашистичке банде и опасност проглашења отворене диктатуре угрожавају животне интересе радника и сељака свију нација Југославије. Отуда је потребна заједничка борба радника и сељака противу фашизма и диктатуре!

Опасност рата угрожава животне интересе радника и сељака свију нација Југославије. Отуда је потребна заједничка борба радника и сељака противу милитаризма и спремања нових ратова.

Појачано национално угњетавања, нови талас социјалне реакције у време тешке привредне кризе и обусака проведбе аграрне реформе угрожавају животне интересе радника и сељака свију нација. Отуда је потребна заједничка борба радника и сељака противу националног угњетавања, за пуно право самoopредељена сваке нације. Противу социјалне реакције и за дефинитивно решење аграрног питања у користи сиромашних сељака.

Јер само заједничком борбом радници и сељаци свију нација Југославије моћи ће да оборе насилни режим, а усвојањем радничко-сељачке владе и федеративне радничко-сељачке републике да осигурају своје национално и социјално ослобођење од свију махинација буржоазије.

Радници!

Нов талас реакције долази; дочекајте га спремно!

Појачајте дисциплину и јединство у докрећу, стискиште редове! Смело се супроставиште таласу реакције; нека вас он не заустави у вашем агитационом и организационом раду у вароши и на селу! Учврстиште јединствени фронт пролетаријата у предрезима! Радиште на стварању јединственог фронта радника и сељака! Проширујте тај фронт помазањем широких сељачких маса дошпишених нација, да се организују за борбу противу режима националног и социјалног угњетавања. Јер само заједничка борба радника и сељака свију нација Југославије под златним вођством њихове авангарде, Независне Радничке Партије Југославије, моћи ће да нашу земљу наведе из сталне кризе из које не може да је наведе буржоазија!

Нека на свима нашим зборовима, састанцима и конференцијама одјекну наше пароле:

Доле с монархистичким апсолутизмом!

Доле са Законом о заштити државе!

Доле с припремањем нових ратова!

Живела слобода нација!

Живео радничко-сељачки блок!

Живела радничко-сељачка федеративна република!

ЦЕНТРАЛНИ ОДЕБОР
Независне Радничке Партије Југославије

забране НРПЈ и потребу да сви чланови Партије све предузму како би „и под најтежим прогонима веза наше Партије са широким масама... била што живља“.¹⁴²

У прогласу „Против апсолутизма“ који је Централни одбор НРПЈ упутио преко „Радника“ 1. јуна 1924. радницима и сељацима свију народа Југославије, поред осталог речено је:

„Само заједничком борбом радници и сељаци свију нација Југославије моћи ће да обору насилнички режим, а успоставом радничко-сељачке владе и федеративне радничко-сељачке републике да осигурају своје национално и социјално ослобођење од свију махинација буржоазије.

Радници!

Нови талас реакције долази; дочекајте га спремни!

Појачајте дисциплину и јединство у покрету; стисните редове! Смело се супроставите таласу реакције; нека вас он не заустави у вашем агитационом и организационом раду у вароши и на селу! Учвршћујте јединствени фронт пролетаријата у предузећима! Радите на стварању јединственог фронта радника и сељака! Проширите тај фронт помагањем широких сељачких маса потиштених нација, да се организују за борбу против режима националног и социјалног угњетавања“.¹⁴³

Нови талас реакције је долазио. После крвавог напада Орјуне на пролетаријат у Трбовљу, полиција је тамо ухапсила 32 пролетера, у Сплиту 84 радника, у Травнику 18, у Подгорици преко 30 чланова НРПЈ. Само у јуну 1924. било је ухапшено преко 150 радника.

Због повећаних потреба за помоћ жртвама терора и реакције, Централни одбор НРПЈ донео је решење да све организације НРПЈ организују пролетерску недељу од 6. до 13. јула, која је затим продужена до 20. јула, у току које ће се код радника агитовати за помоћ жртвама реакције, сакупљати прилози, а сви чланови Партије као свој прилог одвојиће једну половину наднице. У том циљу Централни одбор

НРПЈ обратио се пролетаријату Југославије и члановима НРПЈ и посебним апелом „Бели терор све бешњи! Помажите жртве реакције!“¹⁴⁴

Од полицијског терора није био поштеђен ни централни орган Партије, „Радник“, чији је тираж био у сталном порасту и који је од 17. маја те године почео излазити два пута недељно. Од 1. јуна 1924. београдска полиција га је почела систематски забрањивати с циљем да га материјално упропасти. Трећег јула 1924. забележена је десета узастопна забрана, од којих је суд само две потврдио.¹⁴⁵ И брошура „Македонија Македонцима! Земља земљорадницима!“ — коју је написао Коста Новковић а која је штампана у издању Централног одбора НРПЈ у другој половини јуна 1924. као 2. свеска „Агитационе библиотеке“, — била је одмах забрањена од стране Управе града Београда, а забрана је од суда оснажена.¹⁴⁶

У циљу изналагања материјала за забрану НРПЈ београдска полиција је, по налогу министра унутрашњих послова, извршила 27. јуна 1924. детаљан претрес просторија Централног одбора Партије и редакције „Радника“ и том приликом конфисковала неколико примерака споменице „Лењин“ и брошуре „Комунални програм“, иако нису били забрањени; затим, нека партијска документа и један летак Савеза радничке омладине против фашизма, чију је забрану суд поништио.¹⁴⁷

Као последња припрема јавности за забрану НРПЈ био је комунике Управе града Београда, издат 8. јула 1924. о предстојећем хапшењу Централног одбора НРПЈ, објављен у „Политици“ и неким другим београдским листовима, 9. јула, у коме се каже:

„Независна радничка партија, чији Централни одбор сачињавају бивши комунистички посланици, тајно је издала брошуру „Македонија Македонцима! Земља земљорадницима!“. Овом брошуром распаљује се племенска мржња, исповедају се чисто комунистичка начела, пропагира идеја оцепљења Македоније путем револуције, позивају се јавно Македонци да ступе у редове комунистичке партије и да се боре за аутономију. У једном пасусу у тој брошури пише: „Одака је Србија заузела Македонију, она је страдала и пропадала“.

Сл. 5 — Насловна страна *Радника* од 1. јуна 1924. у коме је објављен проглас Централног одбора НРПЈ „Против апсолутизма“ (Институт за истраживање радничког покрета)

Ова брошура нађена је у Косовској улици бр. 43 у секретаријату главног савеза приликом претреса. Поред ове брошуре Комунистичка партија издала је и другу агитациону, под насловом „Улога пролетерске омладине“, која је тајно одштампана. У овој се брошури препоручује илегална борба.

Управа града Београда забранила је све ове брошуре, а суд и Касација одобрили су забрану. На основу материјала који је у њеним рукама Управа града оптужиће одамах суду по Закону о заштити државе цео Централни одбор Независне радничке партије Југославије.¹⁴⁸

Поводом комуникаеа Управе града Београда, Централни одбор НРПЈ дао је 9. јула 1924. своју изјаву у којој је указао да за броштуру „Македонија Македонцима! Земља земљорадницима!“ законску одговорност сноси једино њен аутор, пошто је потписана; да је броштуру „Улога пролетерске омладине“, која је штампана још у јануару 1924, издао Савез радничке омладине Југославије, а не НРПЈ, и да уопште она није била забрањена; да ударац против Централног одбора треба да обезглави Партију, и уклони једног противника режима још пре него што се добије изборни мандат. „Пролетаријат организован у нашој Партији — каже се на крају изјаве Централног одбора НРПЈ — умеће издржати и тај ударац не напуштајући никад, ни под најтежим околностима, своју одлучну борбу против једног режима који се одржава једино бруталним насиљем“.¹⁴⁹

Пред саму забрану НРПЈ, 10. јула 1924. предвече, агенти Управе града Београда ухапсили су на улици Косту Новаковића, писца брошуре „Македонија Македонцима! Земља земљорадницима!“ члана Централног одбора НРПЈ и главног уредника „Радника“. Ставили су му лисице на руке. И сутрадан, с лисицама на рукама, у пратњи четворице жандарма и више агената, спровели су га Градском суду, где су га због наведене брошуре оптужили по Закону о заштити државе.¹⁵⁰

„Оно што нас страховито буни — писала је тим поводом „Република“ — јесте чињеница да је полиција према једном политичком кривцу за штампарску кривцу

поступала као према највећем и најокорелијем разбојнику: г. Коста Новаковић је спроведен улицом везан и с лисицама на рукама.“¹⁵¹

Последњи проглас Централног одбора НРПЈ пре забране Партије, објављен је у „Раднику“ сутрадан по извршеном удару, 13. јула 1924, јер је лист још пре забране НРПЈ био припремљен. Он се завршава речима:

„Другови! Борци!

Давно припремани ударац реакције наилази! Али он не сме ни за један тренутак поколебати наше редове. Он треба да их још више збије и појача. Преданије и пожртвованије но икад борите се за нашу Партију! Ширите њене пароле по радионицама и међу радним народом вароши и села! Онда реакција неће моћи сломити борбу наше Партије!

Доле апсолутистичко-фашистички режим!

Живео савез радника и сељака!

Живела Независна радничка партија Југославије“.¹⁵²

Забрана Независне радничке партије Југославије

Тих дана је на седници владе Пашић — Прибићевић одлучено да министар унутрашњих дела нареди забрану Независне радничке партије, Савеза радничке омладине и Независних синдиката. Спроводећи ову владину одлуку министар унутрашњих дела др Милан Сршкић је, 11. јула 1924. године под пов. К. бр. 786, издао следећу наредбу свим полицијским властима у земљи:

„Комунистичка радничка партија продужила је, нарочито у последње време, живу акцију на разоравању реда и поретка у држави и на угрожавању државног опстанка. То она чини иако је свака комунистичка организација забрањена Законом о заштити јавне безбедности и поретка у држави. Нарочито Комунистичка партија ту своју акцију против државе спроводи под разним измењеним називима свога првобитног имена. Она је под фирмом Независне радничке партије Југославије, даље под именом омладинске организације радника, па чак и по тајним групама — ћелијама, копчама, тројкама итд. предузела акцију да револуционарним и насилним путем сруши данашњи поредак у држави и васпостави режим комунистички.

Стога наређујем:

1. да се одмах растура силом власти све комунистичке организације, ма под којим именом оне постојале, јер од свога почетка оне продужују рад комунистичке партије и нису легализиране нити признате према постојећем закону.

У пословању око растурања извршити претрес локала ових организација и свих личности које се баве комунистичком пропагандом једновремено на целој државној територији, узаптити све предмете и сва средства организовања и агитације, сву имовину пописати и чувати, а локале затворити, предузети законске репресалије и поступања за инкриминацију било по Закону о заштити државе било према којем другом закону, а према свим личностима из организације, нарочито оним које у врховима Партије представљају подстрекаче и агитаторе.

2. Забранити за будуће у сваком случају све зборове, конференције и уопште сваки рад комуниста, забранити излагање и тајно растурање свих комунистичких публикација, књига и новина, без обзира под каквом фирмом оне излазе. У томе полицијске власти морају водити перманентну евиденцију и надзор над оваквом агитацијом путем штампе.

3. Оптужити одмах суду сва компромитована лица на основу прикупљеног материјала.

4. Осматрати најпажљивије кретање и рад свих организација и свих лица која се комунизмом баве и комунизам преносе. Строго примењивати прописе закона и ове моје наредбе.

О извршењу овог наређења послати хитно извештај у року од седам дана од дана примљене депеше.¹⁵³

Истог дана је министар унутрашњих дела, позивајући се на наведену наредбу, издао свим полицијским органима и друго поверљиво наређење под Пов. бр. 787 да се Централном радничком синдикалном одбору Југославије и његовим синдикатима забрани рад, „ако се утврди да су те организације законичке у комунистичку акцију“.¹⁵⁴

На основу ових поверљивих наређења полицијске власти су 12. јула 1924. године у целој земљи извршиле јуриш на Независну радничку партију, Савез радничке омладине и Независне синдикате, извршиле претресе станова ових организација, конфискацију архива и затварање просторија. Тога дана полицајци и агенти Управе града Београда упали су у просторије секретаријата Централног одбора НРПЈ и редакције „Радника“

у Косовској улици 43, покупили сву затечену архиву, запечатали просторије затим отишли у просторије Централног радничког синдикалног одбора, где су такође покупили сву архиву и у седиште Савеза радничке омладине, где су поступали на сличан начин.¹⁵⁵ Приликом претреса, конфисковања и печатења просторија полиција није показала никакво решење на основу којег су извршени претрес и печатење просторија. Док је Централном радничком синдикалном одбору сутрадан ипак предато решење Управе града Београда о претресу синдикалних просторија, макар и по завршеном претресу,¹⁵⁶ Централном одбору НРПЈ није предато никакво решење о забрани Партије.

После неколико дана полиција је поново дошла у просторије Централног одбора НРПЈ да покупи још неке ствари и опет их запечатила.¹⁵⁷ Такође тих дана у Београду је полиција извршила претресе станова истакнутијих чланова НРПЈ и неких синдикалних функционера.¹⁵⁸

Да би онемогућила издавање Радника, Организованог радника и друге пролетерске штампе, Управа града Београда је позвала све штампаре и на потпис им забранила да штампају било шта што долази од радничког покрета, под претњом да ће у случају прекршаја ове забране противу њих бити примењен Закон о заштити државе.¹⁵⁹ Полиција је такође наредила београдским кафеџијама да јој за свако сакупљање у кафанама више од 5 лица морају достављати податке.¹⁶⁰

Тек пошто су у целој земљи спроведене њене поверљиве наредбе и ухапшено око 400 комуниста¹⁶¹, Министарство унутрашњих дела издало је, 16. јула 1924, комунике о разлозима забране НРПЈ у коме је наглашено да је оснивање Независне радничке партије, 13. и 14. јануара 1923, било „у самој ствари, и по часницима, функционерима, повереницима и члановима, као и према целокупном даљем раду, ... оживотворење бивше комунистичке партије са новим називом и новијим писменим Програмом, који су једино служили прикривању и затирању трагова за прави ко-

мунистички рад и циљеве“, да НРПЈ води пропаганду за стварање нових народности, да је појачала пропаганду међу сељацима, итд. те да је из тих разлога министар унутрашњих дела „у пуној сагласности са целом краљевском владом“ издао наредбу о растурању комунистичких организација „ма под којим именом оне постојале“.¹⁶²

„Преметачине, хапшења, узапчивања, туче су опет на дневном реду — писао је опозициони лист „Република“ тих дана. — Шта више, ударило се и на радничке професионалне организације, на синдикате... Заплењена је и сва имовина радника која је од крваве зараде с муком одвајана, приштећивана за теже дане“.¹⁶³

Отпор удару од 12. јула 1924. године

Иако удар од 12. јула 1924. године није дошао неочекивано, Партија није била у стању да на њега реагује одмах и енергично. Али, исто тако у редовима радничког покрета није дошло ни до панике и дезорганизације, бар не у ширем обиму. „Прошла су времена прве Обзнане и пролетаријат ове државе, прекаљен свим шибамма реакције и буржоаског терора, научио се је томе да своју борбу ни по коју цену не може и не сме напустити, да увек, под свим околностима, мора чувати своје организације и организовано иступати пред свог класног непријатеља“. — писао је у септембру те године „Оковани радник“.¹⁶⁴

Партијско руководство је од самог почетка заузело став да забрану треба третирати као незакониту, јер јој није достављено решење о забрани и тиме јој је ускраћено право жалбе, те да за-

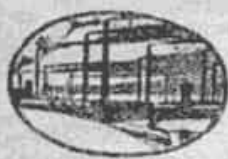
брану не треба поштовати и да организације треба да наставе рад и поред забране. Већ 14. јула 1924. „Политика“ је објавила изјаву једног истакнутог функционера НРПЈ, без навођења његовог имена, да Независна радничка партија не сматра важећом ову незакониту забрану и, штавише, да је неће признати ни у случају да јој буде и саопштено решење о забрани.¹⁶⁵

Као први одговор на удар од 12. јула требало је да буде протестни збор београдских радника у сали хотела „Славија“, који је Централни одбор сазвао за 15. јули преко литографисаних плаката, који су дељени члановима Партије. Одржавање овог збора полиција је онемогућила. Према писању „Радничких новина“ полиција је преправила башту код „Славије“, а и двориште кафане „Ресник“ било је пуно жандарма и агената. „У циљу да изманеврише полицију, Независна партија је била позвала један део радника на Теразије, код кафане „Албанија“. Но нити је дошло до збора код Славије, нити до манифестација на Теразијама. Ко је од присталица Независне партије дошао на зборно место одмах је и отишао, видећи намеру полиције за употребу насиља. Полиција је ипак сматрала за нужно да на улици, кад је већ пала ноћ и кад се видело да од збора неће бити ништа, ухапси око 35 лица, који су се нашли код Славије. Одмах су задржани у затвору Рајко Јовановић, функционер Независне партије, Миливоје Каљевић, секретар Независних синдиката, Љубомир Митић, металски радник, Мирослав Јосић, кројачки радник и Милутин Миленковић, студент технике“.¹⁶⁶

На комунике Министарства унутрашњих дела од 16. јула 1924. о разлозима забране рада Независној радничкој партији, Савезу радничке омладине и Независним синдикатима, јавно је одговорио Централни одбор НРПЈ преко „Политике“ и других листова.

„Осим полицијских органа — каже се у том одговору — нико још није видео решење о растурању НРПЈ. Па како то решење није, као што то Закон прописује, саопштено чак ни нама, законитим представницима НРПЈ, то јасно излази да оно

Сл. 6 — Насловна страна *Радника* од 3. јула 1924. у којој је објављен проглас Централног одбора НРПЈ, којим се позива пролетаријат да материјално помогне жртве реакције (Институт за изучавање радничког покрета)

РАДНИК RADNIK-DELAVER

ОСЛОБОЂЕЊЕ
РАДНИКА ЈЕ
ДЕЛО САМИХ
РАДНИКА —

Централни Орган Независне Радничке Партије Југославије

Година III. — Број 154

БЕОГРАД, НЕДЕЉА 17. ЈУЛА 1941.

ЦЕНА 1.50 ДИНА

Радном народу вароши и села свију нација Југославије!

Члановима Независне Радничке Партије Југославије!

Другови!

У тренутку када се апсолутистичко-фашистички режим владајуће српске буржоаније спрема да Централни Одбор Независне Радничке Партије Југославије баци у тамницу и започне још бешче прогоне против нашег покрета, ми сматрамо да дужност да вас упозоримо на следеће:

Овај напад против Централног Одбора јесте у ствари напад против целокупне наше Партије као авангарде радничке класе и као најодлучнијег борца противног режима класног и националног угњетавања. На тај начин напад противу нашег покрета режим се одлучно сада, јер спрема крваве фашистичке изборе, и јер се радица и селаци широм Југославије почињу међусобно приближавати и збијати у један радничко-селоачки блок против владајуће пљачке и насиља.

Васпоставивши своју диктатуру, која нема већине ни у народу па чак ни у оваквом парламенту, режим је преко својих фашистичких банди почео своје крваве нападе на наш покрет. Широм земаљске класе се и прогоне стошине наших најбољих другова и бораца. Са одратном и смећном тужбом против појединих представника Савеза Земљорадника показују Шкољу режим да најдирљивије насиљима угуши све покрете радника и селака у Југославији.

У тренутку када се радничка класа почиње окупљати да се брани од нових напада господара на радно време и наднице, кад се почиње припремати за борбу против авеста бесправља, — владајући режим настоји да за рачун капиталиста ударом на нашу Партију обележи организованост отпор ардељаријаша, а затим да још јаче по досад јурниша на животне интересе радних маса вароши и села. Порески терети за одржање једног режима реакције и насиља имају још више да се повећају, аграрна реформа, сасвим за се изгубила, а селоачке масе да се потпуно изруче на милост и немилост банкарма, зеленашима, великопоседелицима и крупној буржоанији.

Али не само да тај режим угњетавља радни народ вароши и села; тај режим хегемоније српске буржоаније поредотога почиње бруталном силом, судским процесима па и изазивањем грађанског рата уздицајући сваки покрет угњетављених нација Југославије, одузимајући им сва политичка и грађанска права.

У овакој ситуацији, када режим расприрује нагору шовинистичку мржњу међу народима Југославије, ми се нарочито обраћамо

српском радном народу вароши и села!

Ова класа радикалских пљачкаша и ласкаша која ти годинама сиса крв на памук, која је прст српског народа упронасела на ретним класицама, док је на правним ретким диференцијам прибирала митоме, која те притисла изстрашаним пореским теретима, која те изручила пљачкању зеленашке чаршије, а у Македонији и Босни изнудила аграрну реформу, прави се твојим пријатељем и заштитником. Та класа дига је леве дилачку зајму против радничке класе Србије као и цео Југославије и против твоје тако исто угњетаване и експлоатисане селоачке браће Хрватске, Македоније и свију осталих покрајина Југославије, сонорети ти да су они твоји непријатељи и упронасители.

Они те лажу! Радничка класа, која се борила против ратних класица и селоачке и насиља буржоаније, браће одлучно твоја пошасела права, не само да није твој непријатељ, већ је твој најбољи савезник и заштитник. А селоачке масе свију народа Југославије су

даско тако, па чак и горе, потиштен од исте класе од које и ти. Оне имају исте интересе као и ти. Због тога су оне твоји савезници.

Твоји су брзи непријатељи капиталисти и пљачкаши свију нација, и нарочито они који се куле око радикалне варошке и селачке Прибидењевских, некад аустро-мађарских, а сада радикалских шандура. Против њих ми треба да се борим заједно са радничком класом Југославије и селачким свију нација за своје социјално ослобођење и за брашки савез св ослобођених народима Југославије. Борба за слободу свију нација донече и твоју слободу, јер народ који угњетавља друге народе, не може бити слободан. Исто тако ми се обраћамо и

радном народу села угњетаваних нација Југославије!

Режим српске буржоаније већ годинама напада на радничку класу Југославије и врши и овај напад на нашу Партију због тога, јер она не само одлучно дасуца интересе радног народа него се и одлучно бори противу националног угњетавања. Само заједнички фронт радничке класе и селаштва, па коју већ подљу ударим режиму, моћи ће да поведе успешну борбу противу капиталистичке и националистичке тираније. Место шовинистичке мржње, коју шире национале буржоаније међу радним масама угњетаваних нација противу српског радништва и селаштва, које је такође угњетавано од српске буржоаније, потребан је брашки савез и заједничка борба радног народа угњетаваних нација са српским радним народом противу владајућег режима. Једино тај савез и та заједничка борба може донети социјално ослобођење радног народа, слободу свију нација Југославије и њихов слободан и брашки савез у радничко-селоачкој федеративној републици. Не допуштајте да маневри наше буржоаније или владајућег режима сврече образоване радничко-селоачког блока свију нација Југославије, који је једина заједница успеха наше ослободилачке борбе.

Пролетаријату Југославије!

Другови обесправљени и потишћени пролетери! Овај напад на нашу Партију у првом је реду на целокупну нашу класну борбу. И зато је потребно да још више збијете своје борбене редове око Независне Радничке Партије Југославије, који је изложена бесомучним нападом режима.

Члановима Независне Радничке Партије Југославије!

Другови! Борци!

Давно припрезани ударци реакције намазани! Али он не оне ми да један тренутак поколебати наше редове. Он треба да их још више збије и појача. Предајте и покретованије но мица борите се за нашу Партију! Шарите наше редове по свима радничким и међу радним народом вароши и села! Онда реакција не ће моћи сломити борбу наше Партије.

Збијмо редове!

Доле апсолутистичко-фашистички режим!

Живео савез радника и селака!

Живела Независна Радничка Партија Југославије!

Централни Одбор
Независне Радничке Партије
Југославије.

Свима организацијама и свима члановима Н. Р. П. Ј.

На својој последњој седници Ц. О. Н. Р. П. Ј. донео је одлуку да се с обзиром на све веће прогоне против наше Партије широм целе земаље пролетерска недеља за жртве реакције одржи до недеље 20. окт. мес. закључно.

Другови! Реакција све бешче јурниша на наш покрет! У одговор на насиља буржоаније скупијате све покретованије прилоге за пролетерске борбе, дајте своју помоћ одржавајући се противно своје наднице у корист жртва реакције! Нека наша борбена солидарност буде моћна потпора у овој тешкој борби!

нас не обавезује, да за нас НРПЈ још није забрањена и да ми можемо продужити наш рад као да та забрана не постоји". И, на крају: „Она делује као свака легална партија и за њу не може да важи као законита једна противзаконита забрана, којом режим хоће да је претвори у једну заверничку секту, а радничкој класи да уопште одузме свако право самосталне организоване легалне политичке па и сваке класне борбе.“¹⁶⁷

У циљу приступања организованијем отпору против јуриша од 12. јула 1924. на раднички покрет, 20. јула 1924. године одржана је у Београду, мимо знања власти, заједничка скупштина београдске организације НРПЈ и Месног удружења Савеза радничке омладине, на којој је учествовало око 120 чланова ових организација.¹⁶⁸ У резолуцији која је на тој скупштини усвојена, констатовано је да је напад реакције од 12. јула извршен у циљу онемогућавања легалне организоване борбе радничке класе уопште и на основу споразума Владе Пашић—Прибићевић са Цанковљевом терористичком владом у Бугарској против радничко-сељачке опасности.

„Иако је НРПЈ била још у фази духовног и организационог изграђивања и као организована сила није представљала непосредну опасност за владајући апсолутистички режим, ипак се тај режим осетио угроженим одлучним политичким ставом наше партије, с којим јој је почело успевати да у најширим масама радног народа популарише идеје радничко-сељачког блока и радничко-сељачке владе, као и да своје редове реорганизује и своју акциону моћ повећава, тако да би у ближој будућности могла да за своју политику задобије симпатије и потпору огромне већине радног народа свију нација Југославије...“

После констатација да Партија није била у стању да одмах и енергично реагира на тај напад режима, због незавршене реорганизације, недовољне класне акционе праксе и недовољне масовности Партије, у резолуцији је одлучено:

◀
Сл. 7 — Насловна страна *Радника* од 13. јула 1924. у коме је објављен проглас Централног одбора НРПЈ поводом предстојећег удара на НРПЈ (Институт за изучавање радничког покрета)

„1. да се противуствано и незаконито растурање НРПЈ не призна као легално и да НРПЈ продужи свој рад, водећи борбу за одржавање Независне радничке партије Југославије.

2. Да би Партија продужила вођење своје политике у започетом правцу, а нарочито ради проширења свог утицаја међу широке пролетерске масе и да продужи свој рад на стварању блока радника и сељака свију нација Југославије.

3. Да Партија заврши процес своје организације, да се регистрацијом партијског чланства ослободи пасивног баласта и појача јединственост, пожртвованост и дисциплину у својим организацијама, како би могла увек да буде на висини ситуације под новим, ванредно тешким условима за вођење своје ослободилачке борбе“.¹⁶⁹

До нагле и велике промене у политичком животу земље дошло је 27. јула 1924. године. Пала је апсолутистичка влада Пашић—Прибићевић, коју је заменила влада бившег Опозиционог блока на челу с Љубом Давидовићем. Давидовићева влада се декларисала као „влада демократске толеранције“, која ће повратити погажене слободе.

Већ сутрадан по образовању нове владе, 28. јула 1924. Централни одбор НРПЈ усвојио је резолуцију „Политичка ситуација и задаци Независне радничке партије“, у којој је истакао да је монархија довела ту владу на власт ради сузбијања све веће концентрације радничких и сељачких маса на линији стварања Савеза радника и сељака; да ће главна линија унутрашње политике нове владе бити, упркос свих тирада о борби против режима пљачке и насиља, борба против формирања радничко-сељачког блока у Југославији. Резолуција је пред партијске организације поставила следеће задатке: 1. борба за легализацију забрањених пролетерских организација, 2. борба за стварање таквог радничко-сељачког блока и таквог режима у коме ће бити гарантовано право самоопредељења свију нација Југославије, 3. борба за стављање под суд свију пљачкаша, афераша и насилника свих прошлих режима, 4. борба за решење аграрне реформе, 5. борба против кризе и беспослице, 6. борба против вазалства Антанти, а за признање Совјетске Русије.¹⁷⁰

У прогласу Централног одбора НРПЈ, „Радном народу вароши и села свију

нација Југославије! Члановима Независне радничке партије Југославије", објављеном 3. августа 1924. који је садржавао све основне мисли наведене резолуције, указано је да је нова влада, одобравајући рад само синдикатима а држећи и даље на снази забрану рада НРПЈ и СРОЈ стала на пола пута.

„Против таквог прећутног санкционисања безакоња прошле фашистичке владе Независна радничка партија дигне свој најоштрији протест и захтева пуну слободу радничке класе, тражи најенергичније отварање Партије и омладинских организација, као и пуну слободу радничке штампе, збора и удруживања и поново изјављује да не може сматрати за пуноважне пандурске мере апсолутистичког режима Пашић — Прибићевић.“¹⁷¹

Централни одбор НРПЈ је у више махова писменим захтевима и личним контактима, настојао да убеди владу Љубе Давидовића у потребу анулирања незаконите наредбе претходне владе о растурању НРПЈ, ЦРСОЈ и СРОЈ. Тако је 30. јула 1924. једна делегација представника НРПЈ и СРОЈ посетила председника владе и поред усмених поднела му и следеће писмене захтеве: 1. да се одмах поништи наредба П—П владе о растурању НРПЈ, ЦРСОЈ и СРОЈ и осталих организација и да се са просторија скину печати; 2. да се повуку све незаконите наредбе и то: штампаријама о забрани штампања радничких листова, кафетијама о пријави састанака, пошти о конфисковању новчаних и других пошљици радничким организацијама; 3. да се радничким организацијама врати сва одузета имовина и архиве; 4. да се сместа пусти на слободу сви похапшени поводом затварања организација.¹⁷² Дванаестог августа 1924. Централни одбор НРПЈ је поново писмом захтевао од Давидовићеве владе да се укине забрана НРПЈ. Одговорено му је да влада нема кад да се бави тим питањима, јер има пречих послова.¹⁷³ А кад је секретар Централног одбора НРПЈ, Т. Кацлеровић, посетио нешто касније министра унутрашњих дела Настаса Петровића, по овој ствари, добио је одговор да не само да нова влада прихвата забрану бивше владе, већ да је издала и наредбу полицијским

органима у земљи да решење о забрани и даље остаје на снази.¹⁷⁴

Спровођење пароле „Не важи!“, као одговор на забрану, отпочето је одлучније тек са повратком у земљу Трише Кацлеровића, секретара Партије, који се у време забране налазио у Москви, заједно са још три члана Извршног одбора Централног партијског већа КПЈ (Филипом Филиповићем, Владимиром Чопићем, Лазом Стефановићем), који су били делегати КПЈ на Петом конгресу Коминтерне, који је у то време одржан.

Београдска организација НРПЈ сазвала је, 10. августа 1924. у кафани „Нова скупштина“, ванредну скупштину на којој је Триша Кацлеровић говорио о политичкој ситуацији и задацима НРПЈ. У току његовог излагања упао је у салу полицијски писар палилулског кварта с више агената и захтевао да се збор одмах растури „јер је НРПЈ забрањена“. Кацлеровић му је одговорио да му је познато да је НРПЈ забрањена, али како је то незаконито полицијско насиље, то га НРПЈ не може признати и зато уз одобрење присутних протестује против напада на слободу збора. Кацлеровић је наставио свој реферат до краја, а полицијски писар се није усудио да употреби силу.¹⁷⁵

Два дана после овог збора, 12. августа 1924, Триша Кацлеровић је, са још два функционера НРПЈ, отишао у просторије Централног одбора НРПЈ у Косовској улици бр. 43, искидао печате и калаузом отворио врата. У те просторије поново се настанио секретаријат Централног одбора НРПЈ.¹⁷⁶

„Полиција је ово знала, али се правила невешта. Тада је била влада Љубе Давидовића која није хтела већ првих дана да покаже своју песницу према нама, иако је држала на снази Пашић — Прибићевићеву наредбу о забрани наше Партије.“¹⁷⁷

Сл. 8 — Насловна страна првог броја *Окованог радника* који је КПЈ покренула 24. августа 1924. године у Београду (Институт за изучавање радничког покрета)

Покретање „Окованог радника“

После пада владе Пашић—Прибићевић, Централни одбор НРПЈ је наставио са издавањем „Радника“ почев од 3. августа 1924. године. Али и тај и наредна два броја листа београдска полиција је без икаквог решења конфисковала, а уредништву поручивала да ће га и даље конфисковати, јер је он орган забрањене Партије.¹⁷⁸ „Радник“, који је у то време штампан у Земуну и тајно пребациван у Београд, повремено је излазио и даље до 25. октобра 1924, када је издат последњи, 142. број.

Настојећи да Партија не остане без своје штампе, Извршни одбор КПЈ одлучио је да покрене нови легални орган, који у своме заглављу неће носити ознаку чији је. Тако се 24. августа 1924. појавио у Београду „Оковани радник“, чија се редакција такође налазила у Косовској улици бр. 43, где и седиште Централног одбора Партије. За номиналног власника листа за прве бројеве, био је назначен Триша Кацлеровић, од броја 6 Никола Крстић, а за одговорног уредника Драгутин Рајковић.

„Како револуционарни пролетаријат не може остати без једног таквог листа који ће уредно излазити и што је могуће брже давати обавештења о свим догађајима, — писао је „Оковани радник“ у свом првом броју, — ми покрећемо ОКОВАНИ РАДНИК. Овакав назив листа дали смо због тога, јер он потпуно одговара ситуацији у којој се налази данас борба револуционарног пролетаријата и његова штампа...“

Оковани радник појављује се као протест против насиља, које се врши према пролетаријату и његовој борби. Он наставља борбу пролетаријата са паролом да разбија окове које су данашњи власници наметнули борби пролетаријата.¹⁷⁹

„Оковани радник“ је био незваничан орган и забрањене НРПЈ. Од свог првог броја помагао је напоре Партије за укидање забране НРПЈ и СРОЈ-а, за слободу рада Независних синдиката, водио политичку борбу против терора режима, за амнестију политичких осуђеника, за стварање савеза радника и сељака и остале захтеве Партије. Био је, као и „Радник“, изложен полицијским конфи-

скацијама. Тако је од првих 11 бројева пет конфисковано по Закону о заштити државе.

„Уместо да судове молимо да натерају полицију да поштује Закон о штампи — писао је „Оковани радник“ поводом ових заплена — ми упркос заплена и забрана и даље издајемо и растурамо нашу штампу, у којој свакодневно указујемо пролетаријату да му спас неће доћи од буржоаске „правде“ ни од буржоаских судова, него само од њихове непомирљиве, све одлучније и компактније борбе“.¹⁸⁰

После пада владе Љубе Давидовића и поновног образовања владе Пашић—Прибићевић, 6. новембра 1924, полиција је без изузетка пленила сваки број „Окованог радника“. Због тога је, са бројем 21 од 4. децембра 1924. године обустављено његово даље издавање.

Протестни збор против забране рада Независној радничкој партији

Почетком септембра 1924. Централни одбор НРПЈ донео је одлуку да све њене организације одрже протестне зборове против прогона радничке класе и забране Независне радничке партије. Спроводећи ову одлуку београдска организација НРПЈ заказала је збор за 14. септембар 1924. у 9 сати пре подне у кафани „Нова скупштина“.

Сала кафане „Нова скупштина“ није била у стању то пре подне да прими све раднике који су дошли на збор, те су многи остали пред кафаном.¹⁸¹ Отворио га је председник месне организације Илија Лазаревић. Први референт је био Љубомир Митић, који је у краћем излагању оштро жигосао владу Блока, која се у односу на Независну радничку партију и Савез радничке омладине солидарисала са ранијом владом.

Други, главни референт на збору био је Триша Кацлеровић, који је подвргао документованој критици како наведене разлоге за забрану НРПЈ и СРОЈ, тако и насиља која је режим спроводио над радничком класом после забране Партије.

„Влада Блока и сама наставља та насиља, што је све најбољи доказ да буржоазија није више задовољна такозваним легалним апаратом силе, већ се отворено служи нелегалним, терористичким средствима“ — истицао је говорник, и указивао учесницима збора:

„Потребно је имати поуздања у своју снагу и наставити борбу кроз нашу Независну радничку партију. Зато треба чувати Партију, цео наш покрет, чувати јединство и компактност. Појединци се могу колебати и напуштати наше принципе, али се класа не може и не сме колебати, радничка класа остаје. Протестујући против насиља, захтевајући слободу рада за НРПЈ, Савез радничке омладине и Независне синдикате, захтевајући укидање Закона о заштити државе, ми ћемо да се боримо за слободу рада радничке класе“.¹⁸²

У резолуцији, која је на збору усвојена и чији је предлог прочитао Рајко Јовановић, наглашено је:

„То хајдучко насиље П. П. режима продужује да врши и влада бившег опозиционог блока, који је у опозицији давао обећање да ће његова влада бити влада „законитости и слободе“. Међутим, и ова влада као агент капитализма спроводи и дан данас насиље према НРПЈ и СРОЈ, забрањујући њихове зборове, конфискујући њихове архиве и њихову штампу, хапсећи и прогањајући на све стране чланове њихових организација, и држећи затворене синдикалне организације по целој земљи“.

У резолуцији поново су истакнути захтеви за пуну слободу рада радничке класе, њених организација, за укидање Закона о заштити државе, за амнестију политичких и војних криваца и упућен позив члановима НРПЈ да са пуно истрајности и самопожртвовања и компактније но икад поведу борбу за слободу радничке класе и њене Партије.¹⁸³

Збор је завршен у борбеном расположењу поклицима Независној радничкој партији, Независним синдикатима и Савезу радничке омладине и певањем Интернационале.

Јавно суђење Кости Новаковићу у Београду

После двомесечне истраге, 8. септембра 1924. ујутру отпочело је суђење члану Централног одбора НРПЈ и главном уреднику „Радника“, Кости Новаковићу,

због брошуре „Македонија Македонцима! Земља земљорадницима!“, чији је он аутор и чија је брошура одмах по изласку из штампе била забрањена. Суђење је одржавано пред другим одељењем Првостепеног суда за град Београд, а суђено му је по Закону о заштити државе. Маса београдских радника, заинтересована за овај процес, испунила је не само салу у којој је суђено, већ и ходнике суда.

Државни тужилац цитирао је у својој оптужници шест инкриминисаних ставова, нарочито подвлачећи да се у једном од њих говори да у Југославији живе угњетени народи да НРПЈ позива све потлачене револуционарне елементе да се под њеним вођством боре за обарање постојећег поретка у држави, да се ту истиче принцип самоопредељења народа до отцепљења и препоручује револуција као средство борбе.

На суђењу Новаковић је подвргао оштрој и документованој критици постојећи режим, експлоатацију и терор, који се са посебном окрутношћу спроводе над македонским становништвом. Браниоци окривљеног Триша Кацлеровић, Рајко Јовановић, Угљеша Јовановић и други у својој речи наглашавали су да влада блока настоји да ни за један корак не одмакне од срушене реакције, да се враћају у живот дани крвавог батинања комуниста из 1921. године, да режим растура радничке зборове и конференције најбруталније и оружаним силом. Сутрадан, 9. септембра, изречена је пресуда, којом је Коста Новаковић осуђен на шест месеци затвора.¹⁸⁴

„Ја знам, ви ћете ми рећи да су ствари које сам написао и рекао на претресу о Македонији и животу становништва Македоније, — писао је Коста Новаковић 12. септембра 1924. из судског притвора у жалби Апелационом суду — да су те ствари страшне и тешке, и да се не смеју рећи, — па ако су и истините — јер се тиме штете виши интереси... Ја сам искусно да су се због тих ваших „виших“ интереса стотине хиљада српских мајки завиле у црно баш због Македоније, а још неколико пута по сто хиљада македонских, бугарских и грчких мајки — и то све без икакве користи по народе Балкана. Видим да ће се због тих ваших „виших интереса“ створити још доста нових костурница балканских народа. Зато и ја — и сви који мисле као ја — морамо говорити и даље

истину о Македонији и гледати да штогод допринесемо да се пробуди свест код свих балканских народа, те да спрече будуће костурнице због Македоније, да спрече у злом раду оне који те костурнице припремају да се удруже у братски савез.

Ето зато ми се чини да мојој истини прети опасност од ваше правде".¹⁸⁵

Унутарпартијски сукоби у НРПЈ

Један од разлога, који није за потцењивање, што НРПЈ у целини, и београдска партијска организација посебно, у овом периоду није постигла виднијих успеха, па и пружила знатно снажнији отпор удару од 12. јула, били су унутарпартијски сукоби, чији је интензитет у току читаве 1924. године растао из месеца у месец. Унутарпартијски сукоби су били сукоби унутар КПЈ, а НРПЈ је била само легализована форма тог сукоба.

У току спровођења референдума у Партији, у јануару и фебруару 1924, у београдској организацији НРПЈ се формирала партијска опозиција, која не само што није подупирала партијску линију утврђену референдумом, већ је безобзирно унутар Партије, и нарочито користећи своје руководеће позиције у Независним синдикатима, повела борбу противу усвојених одлука.

„Она (опозиција — М. Н.) настоји да искористи синдикалну централу и њен орган „Организовани радник“ као позицију за стварање партије у Партији и као једну засебну политичку централу. Преко синдикалне централе она настоји да фракцијски подрије сваки поредак и дисциплину у Партији, а преко „Организованог радника“ она настоји да води своју посебну политику и идеолошки припреми формирање једне ликвидаторске и нове социјалдемократске политичке групације“. — писао је Централни одбор НРПЈ у септембру 1924. године.¹⁸⁶

Вођа те опозиционе групе, која је све више добијала карактер десне фракције, био је Живота Милојковић, с којим су на овом послу најтешње сарађивали Миливој Каљевић, Драгутин Буквић и Лазар Стефановић. Ова опозиција у Партији постојала је тада у ствари само у Београду и састојала се од тридесетак људи, док у унутрашњости, сем ретких појединаца, није било чланова Партије

који би се с њом саглашавали у погледу односа према Партији и њеној политичкој линији.¹⁸⁷

„Опозиција је ствари толико заоштравала, да је најзад Централни одбор НРПЈ, по одлуци руководства Комунистичке партије, преко „Радника“ позвао опозицију да се јавно изјасни шта управо она хоће".¹⁸⁸ У „Раднику“ су 28. септембра 1924. објављене „Тезе Централног одбора НРПЈ о спору у Партији“ у којима је објашњен постанак спора, разлике у процени политичке ситуације, разлике у националном питању, разлике у односу према сељаштву, разлике у синдикалној политици и акције опозиције против Партије.

Сада је дужност сваког члана Партије — каже се на крају ових теза — да се изјасни слаже ли се са општом политичком линијом наше Партије и револуционарног интернационално-организованог пролетаријата и осуђује ли, како социјалдемократску политику партијске опозиције, тако и њено стално рушење реда и јединства у покрету. Сада је пред сваким чланом отворено питање: за Партију и партијску политику или против ње!"¹⁸⁹

У следећем броју „Радника“, 8. октобра 1924, објављен је „Одговор опозиције на тезе Централног одбора НРПЈ“ и „Завршна реч Централног одбора НРПЈ".¹⁹⁰ На основу ових материјала кроз организације НРПЈ, по одлуци Централног одбора, спроведена је у октобру и почетком новембра 1924. дискусија у току које се од 88 организација 79 изјаснило за линију Централног одбора, само 1 организација против, док 8 организација у својим резолуцијама нису дале никакво изјашњење о партијској политици.¹⁹¹

У циљу изналагањења путева за ликвидацију спора у Партији образована је на иницијативу Централног одбора, заједничка комисија представника Централног одбора и опозиције, која је имала за задатак да изгради „Платформу споразума Централног одбора и опозиције“. Непосредно после објављивања те Платформе у „Окованом раднику“ број 15 од 9. новембра 1924, Живота Милојковић и Драгутин Буквић објавили су у посебно штампаном летку изјаву да се опозиција није споразумела са Централним одбором по спорним питањима, већ да је то споразум Централ-

ног одбора с неколико чланова партијске опозиције, те да он може везивати само њих.¹⁹²

Поводом овог разбијачког рада Милојковића и Буквића одмах се, 12. новембра 1924, састао Централни одбор НРПЈ и одлучио да им писмено укаже да су таквим поступцима погазили Статут и тиме изишли ван оквира Партије, да њихов рад има карактер фракције у Партији, да треба да обуставе даље распрострањање своје штампане изјаве и да ће њихов случај бити изнет пред Земаљско веће Партије.¹⁹³ Ни овај покушај Централног одбора није могао да позитивно утиче на њих. У таквим условима и атмосфери припремани су пленуми и илегалне и легалне Партије, који су се имали одржати у Косовској улици бр. 43, у просторијама Централног одбора НРПЈ.

Пленум илегалне Партије трајао је од 20. до 23. новембра и 26. је наставио с радом, а пленум Земаљског већа НРПЈ је одржаван 24. и 25. новембра 1924. године. Док је пленум КПЈ расправљао о политичкој делатности Централног одбора, о спору у Партији, о раду V конгреса Коминтерне и VII конференцији Балканске комунистичке федерације, о организационом стању Партије итд., централно питање које је имало да се реши на пленуму НРПЈ било је: спор у Партији.

И један, и други пленум су илегално сазвани и одржани. На њима су учествовали и левичари и десничари, а такође и два кооптирана члана Централног одбора НРПЈ, Сима Марковић и Павле Павловић, чије је кооптирање имало да потврди Земаљско веће НРПЈ. Њима су тек недавно истекле казне затвора, на које су били осуђени као бивши чланови Извршног одбора Централног партијског већа КПЈ. На пленуму је био присутан и делегат Коминтерне (с надимком Станко), који је због сукоба у Партији илегално дошао у Београд и ту боравио неколико месеци.¹⁹⁴

И поред жучних препирки, на овом пленуму је дошло до јединствених гледишта и до једногласног усвајања нове платформе споразума под називом „Одлука Земаљског већа о спору у Партији“, која је у неким битним питањима,

нарочито националном, унела доста измена у односу на претходну платформу споразума.¹⁹⁵

На крају ове Одлуке посебно је наглашено да у интересу јединства, реда и дисциплине у Партији има да се „сместа прекине сваки фракцијски рад и да се фракције, уколико постоје, неодложно растуре“ и дато је овлашћење Централном одбору да сваки покушај фракцијског рада најенергичније сузбија и против фракционаша примени најоштрије мере.¹⁹⁶

У складу са оваквим ставом пленума Земаљског већа Партије била је и усвојена одлука о искључењу из Партије Животе Милојковића,¹⁹⁷ који се својим антипартијским радом и роварењем савсим удаљио од комунистичке линије.

Како је 8. новембра 1924. потписан указ о распуштању Народне скупштине, која је 10. новембра распуштена, и о заказивању парламентарних избора за 8. фебруар 1925, то је Земаљско веће разматрало и питање о учешћу Партије на овим изборима и заузело становиште да Земаљско веће НРПЈ одмах предложи председништву Хрватске сељачке републиканске странке да заједнички иступе на њима као Радничко-сељачки републикански савез (блок).¹⁹⁸ У сваком случају Партија ће учествовати на њима или под својим именом или као Радничко-сељачки републикански савез (блок). Где буду истакнуте листе НРПЈ или Радничко-сељачког републиканског савеза, чланови Партије су дужни да за те листе агитују и гласају, а у околностима где не буде ових листа све организације и чланови Партије дужни су да бојкотују изборе, радећи при том на популарисању пароле радничко-сељачке владе.¹⁹⁹

На пленуму је извршен и избор два нова члана председништва Земаљског већа НРПЈ тако да су се у њему сада налазили поред Ивана Макуца и Ивана Баљкаса, и Павле Павловић и Владимир Чопић,²⁰⁰ на место Филипа Филиповића, који је остао у Москви на раду у Коминтерни, и Трише Кацлеровића, који се као политички секретар илегалне КПЈ морао повући у илегалност.

И поред једногласно усвојених одлука, опозиција је одмах после пленума

отпочела нове, још бескрупулозније нападе на партијско руководство и политичку линију усвојену на новембарском пленуму Земаљског већа НРПЈ. Два дана пре публикавања Одлуке Земаљског већа о спору у Партији, 2. децембра 1924, опозиција је издала проглас члановима НРПЈ, штампан у виду летка, уперен против Централног одбора и одлука последњег пленума Земаљског већа Партије. Проглас су потписали 35 опозиционара-десничара, од којих само двојица нису били из Београда, објављујући јавно своје иступање из Партије „догод на челу стоји данашње партијско вођство“.²⁰¹ Интервенцијом делегата Коминтерне они су се после неколико недеља вратили у Партију. Али док је њихов иступ из Партије био јаван, публикован и у „Политици“, то се не може рећи и за повратак у њу.

Прослава шездесетогодишњице оснивања Прве интернационале

Дана 28. септембра 1924. године на вршавало се је 60 година од дана када је у Лондону основана прва међународна борбена организација — Интернационално удружење радника — Прва интернационала. Без обзира на тешке околности у којима се налазила НРПЈ, њен Централни одбор је сматрао да све њене организације треба да сећање на овај изузетно важан догађај из историје међународног радничког покрета обележе свечаним предавањима, чиме ће се још једном манифестовати борбеност југословенског пролетаријата. У част тог догађаја „Оковани радник“ је издао свој ванредни број, 26. септембра 1924, који је био посвећен значају Прве интернационале.²⁰²

Збор, који је у том циљу сазвала Београдска организација НРПЈ за 28. септембар 1924. у кафани „Нова скупштина“, није се могао тога дана да одржи „из разлога изнетих на краткој конференцији сакупљеним друговима“, већ је одложен за 5. октобар 1924.²⁰³

У три часа поподне 5. октобра 1924. у истом локалу збор је отворио, у име месне партијске организације, Никола

Крстић. Пошто је хор „Абрашевић“ отпевао „Интернационалу“ одржали су предавање о значају Прве интернационале и међународне пролетерске солидарности: Рајко Јовановић — у име НРПЈ; Десанка Цветковић — у име Секретаријата жена НРПЈ; Миливој Каљевић — у име Независних синдиката и Златко Шнајдер у име Савеза радничке омладине.²⁰⁴ За све време трајања збора простор око кафане био је блокиран жандармима и полицијским агентима. То је изазвало огорчење свих присутних, нарочито радничких омладинаца, чији је збор истог дана пре подне, заказан у кафани „Шуматовац“, растурила жандармерија кундацима и бајонетима. По завршетку збора омладинци су упркос кордона жандармерије, извели демонстрацију, Косовском, а затим Александровом улицом, у којој су учествовали и многи чланови НРПЈ, захтевајући слободу рада пролетерских организација и Савеза радничке омладине и протестујући против полицијског терора.²⁰⁵

Последњи дани НРПЈ

Дванаестог октобра 1924. године очекивао се долазак у Београд Симе Марковића, бившег секретара Извршног одбора КПЈ, изабраног на Вуковарском конгресу КПЈ 1920. године, који је претходног дана изашао из Лепоглаве, где је издржавао двогодишњу казну затвора. Београдска организација НРПЈ и Савез радничке омладине посебним плакатима, који су растурани по граду, позвали су пролетере да му на железничкој станици приреде дочек.²⁰⁶ Схватајући да ће то бити демонстрација противу режима, Управа града Београда издала је комунике у коме је наглашавала да је њеном наредбом бр. 5287 од 11. октобра 1924. забрањено свако скупљање код железничке станице, кретање поворки и сакупљање гомиле по улицама, сваки дочек Сими Марковићу на железничкој станици или каквом другом месту.²⁰⁷

И поред ове наредбе маса радника изашла је пред железничку станицу да га дочека. Да би осујетила дочек, полиција је наредила да се на један километар испред железничке станице застави воз у коме је био Сима Марковић,

скинула га с воза и затвореним аутомобилном отпратила до стана. Испред зграде у којој је С. Марковић становао, поставила је стражу и блокирала улицу. У време кад се очекивао долазак воза у коме је био Марковић све кафане у близини железничке станице биле су, по наредби полиције, затворене.²⁰⁸

Зборови, које би у то време НРПЈ сазивала, били су забрањивани с мотивацијом да ће се на њима вршити пропаганда забрањена Законом о заштити државе.²⁰⁹

У октобру 1924. године, у просторије Централног одбора НРПЈ у Косовској улици бр. 43 упао је старешина Палилулског кварта са агентима и жандармима и извршио нови претрес просторија. Иако у просторијама није нађено ништа кажњиво, полиција их је поново запечатилa. По одласку полиције руководство Партије је поново отпечатало ове просторије,²¹⁰ те их је и надаље користило све до 13. децембра 1924. године.

Те суботе, 13. децембра 1924, Божидар Максимовић, министар унутрашњих дела владе Пашић—Прибићевић, издао је нову наредбу Управи града Београда да растури Независну радничку партију.²¹¹ Извршујући ову наредбу истог дана је у партијске просторије у Косовској бр. 43 дошла велика група агената Управе града Београда која је вршила претрес просторија пуна четири сата. Покупили су из њих све примерке „Окованог радника“, партијску архиву и преписку коју су нашли и запечатили просторије, а да при томе нису показали било какво законско решење о забрани.²¹² Истог дана београдска полиција је извршила још око 20 претреса станова истакнутијих чланова НРПЈ.²¹³ Тих дана полиција је извршила многа хапшења и у унутрашњости земље.

То су били последњи дани живота НРПЈ. Скоро пола године она је, и поред тога што јој је рад био забрањен, и даље живела и борила се као полулегална пролетерска партија, без илузација да ће режим укинути решење о њеној забрани, али с циљем да кроз своју и полулегалну активност помогне илегалној КПЈ да преузме на себе све оне задатке које је она дотле, као њена ле-

гална форма рада, спроводила. Већ истог месеца илегална Комунистичка партија почела је најпре лецима, а од 1. јануара 1925. и листом „Комунист“, да јавно иступа под својим именом.²¹⁴

Како је ускоро после поновног успостављања режима Пашић—Прибићевић готово сасвим онемогућен рад НРПЈ и како уз илегалну КПЈ није било никакве потребе да постоји и илегална НРПЈ, то је Централни комитет КПЈ одлучио да НРПЈ постепено сасвим престане с радом. Једини разлог за какво-такво њено постојање били су парламентарни избори, на којима је у понеким местима режим одобрио њене листе, док је у другим иступала под именом Радничко-сељачки републикански блок, али без заједнице са ХРСС, која је то одбила.²¹⁵

У Београду је била одобрена кандидатска листа НРПЈ за парламентарне изборе од 8. фебруара 1925, с Павлом Павловићем као носиоцем листе. Услови за НРПЈ да у Београду развије било какву политичку активност били су врло лоши. Ниједну конференцију, ниједан проглас, чак ни један број легалног листа „Истине“, који је тада КПЈ издавала, режим није дозвољавао и одреда је све пленио. Али, с друге стране, нездрави односи који су у то време владали у београдској организацији, били су, свакако, узрок што се „београдска партијска организација као целина овог пута није осећала“. „Пре свега није било воље за радом, није било готовости да се по цену непријатности и жртава докаже режиму да једна пролетерска борбена револуционарна организација не жели да узмиче испред непријатеља и да уме да нађе начина за борбу“ — писала је „Истина“ одмах после избора.²¹⁶ Зато су 803 гласа, које је добила изборна листа НРПЈ у Београду на парламентарним изборима, 8. фебруара 1925, били одраз не само полицијског терора, већ и последица унутрашње фракцијске борбе.

После обустављања „Окованог радника“, због сталних полицијских забрана, КПЈ је 16. децембра 1924. године покренула у Београду нови легални орган, као свој свакодневни лист, под именом „Наши дани“. Како Партија није више располагала просторијама у Ко-

совској улици, то су редакција и администрација листа били смештени у Македонској улици бр. 22. „Наши дани“ су у свему настављали политичку линију Партије, и због тога били изложени, почев од свог 7. броја од 23. децембра 1924, свакодневним запленама листа још у штампарији, без икаквог решења о за-

брани и без било каквих могућности за жалбу на незаконите заплене.²¹⁷ Због тога је, по одлуци КПЈ, са бројем 14 до 31. децембра 1924. обустављено издавање „Наших дана“, а од 1. јануара 1925. покренут нови легални дневни лист КПЈ „Истина“, који је полиција такође, од његовог првог броја пленила.

НАПОМЕНЕ

¹ О делатности Независне радничке партије Југославије у Београду до краја 1923. године видети у књ. *VII Годишњака града Београда*, 1960, 395—421.

² *Радник*, Београд, 90, 11. XI 1923.

³ *Исто*, 101, 16. I 1924.

⁴ Записник Треће земаљске конференције КПЈ, Архива ЦКСКЈ, Фонд КИ, бр. 31/1 и Мирослав Николић. Колико је било делегата на Трећој конференцији КПЈ, „*Комунист*“, Београд, 114, 2. VII 1959.

⁵ Према стенографисаном предавању Моше Пијаде, одржаном 14. XII 1950. на Институту друштвених наука у Београду.

⁶ Триша Кацлеровић, *Југославија, одељак: Комунистичка партија у илегалности*, стр. 102. (Рукопис се налази у Заводу за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета у Србији).

⁷ *Радник*, 100, 13. I 1924. Карактеристично је да се у поменутом тексту руководећи органи НРПЈ називају „Извршни одбор“ и „Централно партијско веће“. Руководећи органи НРПЈ су били, по Статуту НРПЈ, „Централни одбор“ и „Земаљско веће“, док су „Извршни одбор“ и „Централно партијско веће“ били називи руководећих органа илегалне КПЈ. Можда овај *Lapsus calami* и није сасвим случајан, већ начин да се у завијеној форми подвуче континуитет између КПЈ и НРПЈ.

⁸ *Радник*, 101, 16. I 1924.

⁹ *Исто*, 101, 16. I 1924; 102, 20. I 1924. и 103, 27. I 1924.

¹⁰ *Исто*, 102, 20. I 1924.

¹¹ *Исто*, 103, 27. I 1924. и Архива ЦКСКЈ, Фонд КИ, 47/II.

¹² Архива ЦКСКЈ, Фонд КИ, 47/II.

¹³ *Радник*, 104, 3. II 1924.

¹⁴ *Исто*.

¹⁵ *Исто*, 105, 10. II 1924.

¹⁶ *Исто*, 105, 10. II 1924. и 106, 17. II 1924.

¹⁷ *Исто*, 106, 17. II 1924.

¹⁸ *Исто*.

¹⁹ *Исто*.

²⁰ *Исто*.

²¹ *Исто*, 107, 24. II 1924.

²² *Исто*, 106, 17. II 1924.

²³ *Исто*, 109, 8. III 1924.

²⁴ *Исто*, 103, 27. I 1924.

²⁵ *Исто*, 103, 27. I 1924. и 104, 3. II 1924.

²⁶ *Исто*, 103, 27. I 1924.

²⁷ *Исто*.

²⁸ *Исто*, 104, 3. II 1924.

²⁹ *Исто*, 104, 3. II 1924. и „*Борба*“, марксистички часопис књ. II, бр. 1—2, јануар—фебруар 1924, 2—9.

³⁰ *Радник*, 113, 6. IV 1924.

³¹ „*Борба*“, књ. II, бр. 3, март 1924.

³² *Радник*, 104, 3. II 1924.

³³ Записник седнице ИО КПЈ од 17—19. III 1924, Архива ЦККПЈ, фонд КИ, бр. II/51—82/1.

³⁴ *Радник*, 133, 10. VII 1924.

³⁵ *Исто*, 103, 27. I 1924. и 104 од 3. II 1924.

³⁶ *Исто*, 107, 24. II 1924.

³⁷ *Исто*, 103, 27. I 1924.

³⁸ *Исто*.

³⁹ *Исто*, 108, 2. III 1924.

⁴⁰ *Исто*, 107, 24. II 1924.

⁴¹ *Исто*, 106, 17. I 1924.

⁴² *Исто*, 115, 19. IV 1924.

⁴³ *Исто*, 119, 17. V 1924.

⁴⁴ *Исто*.

⁴⁵ *Исто*, 122, 29. V 1924.

⁴⁶ *Исто*, 109, 8. III 1924.

⁴⁷ *Исто*.

⁴⁸ *Исто*.

⁴⁹ *Исто*, 108, 2. III 1924.

⁵⁰ *Исто*, 109, 8. III 1924. и 110, 15. III 1924.

⁵¹ *Исто*, 109, 8. III 1924. и 111, 22. III 1924.

⁵² Записник седнице ИО КПЈ од 17—19.

III 1924, Архива ЦКСКЈ, фонд КИ, бр. II/51—82/1.

⁵³ *Исто*.

⁵⁴ *Радник*, 111, 22. III 1924.

⁵⁵ *Радник*, 107, 24. II 1924.

⁵⁶ *Исто*, 109, 8. III 1924.

⁵⁷ *Исто*.

⁵⁸ *Исто*.

⁵⁹ *Исто*, 103, 27. I 1924.

⁶⁰ *Исто*.

⁶¹ *Исто*, 106, 17. II 1924.

⁶² *Исто*, 107, 24. II 1924.

⁶³ *Исто*, 107, 24. II 1924.

⁶⁴ *Исто*, 109, 8. III 1924.

⁶⁵ *Исто*.

⁶⁶ *Исто*, 113, 6. IV 1924.

⁶⁷ *Исто*.

⁶⁸ *Исто*.

⁶⁹ *Исто*, 114, 12. IV 1924.

⁷⁰ *Исто*.

⁷¹ *Исто*, 115, 19. IV 1924.

⁷² *Исто*, 110, 15. II 1924.

⁷³ Архива ЦКСКЈ, фонд КИ, бр. 69/II, Извештај о стању Партије.

⁷⁴ *Радник*, 109, 8. III 1924.

- 75 Исто, 110, 15. III 1924.
- 76 Исто, 109, 8. III 1924.
- 77 Исто, 111, 22. III 1924.
- 78 Исто.
- 79 Тако је, нпр. у 119 од 17. V 1924. најављено предавање Ф. Филиповића „Знање — оруђе класне борбе“.
- 80 Архива ЦКСКЈ, фонд КИ, бр. II/51 — 82/1, Записник седнице ИО од 17—19. III 1924.
- 81 Филип Филиповић, О партијској школи, „Борба“, Београд, књ. II, бр. 3, март 1924, 118.
- 82 Филип Филиповић, исто, 120.
- 83 Исто, 120—124.
- 84 Радник, 115, 19. IV 1924. и 116, 1. V 1924.
- 85 Исто, 113, 6. IV 1924.
- 86 Архива ЦКСКЈ, фонд КИ, бр. 69/II, Извештај о стању Партије.
- 87 Архива ЦКСКЈ, фонд КИ, бр. II/51—82/1, Записник седнице ИО од 17—19. III 1924.
- 88 Радник, 115, 19. IV 1924.
- 89 Исто.
- 90 Архива ЦКСКЈ, фонд КИ, бр. 69/II, Извештај о стању Партије и Радник, Београд, 122, 29. V 1924.
- 91 Архива ЦКСКЈ, фонд КИ, 59/I и 56/II.
- 92 Радник, 115, 19. IV 1924. и 116, 1. V 1924.
- 93 Архива ЦКСКЈ, фонд КИ, бр. 69/II, Извештај о стању Партије.
- 94 Радник, 115, 19. IV 1924.
- 95 Исто, 116, 1. V 1924. и 137, 17. VIII 1924.
- 96 Исто.
- 97 Исто, 131, 3. VII 1924. и „Политика“, бр. 5873, 31. VIII 1924.
- 98 Исто, 116, 1. V 1924.
- 99 Исто, 118, 11. V 1924.
- 100 Триша Кацлеровић, Југославија, одељак: Нешто из рада Независне радничке партије (рукопис се чува у Заводу за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета у Србији, рег. бр. 14202).
- 101 Радник, 112, 29. III 1924.
- 102 Исто.
- 103 Исто.
- 104 Исто, 113, 6. IV 1924. и 114, 12. IV 1924.
- 105 Исто, 139, 28. IX 1924.
- 106 Исто, 114, 12. IV 1924. и Организовани радник, Београд, 25, 10. IV 1924.
- 107 Исто, 114, 12. IV 1924.
- 108 Исто, 115, 19. IV 1924.
- 109 Организовани радник, 29, 24. IV 1924.
- 110 Радник, 115, 19. IV 1924. и 116, 1. V 1924. и Архива ЦКСКЈ, фонд КИ, 69/II, Извештај о стању Партије.
- 111 Радник, 116, 1. V 1924.
- 112 Исто, 117, 4. V 1924. и 120, 21. V 1924. и Организовани радник, 31, 4. V 1924.
- 113 Радник, 117, 4. V 1924. и 118, 11. V 1924.
- 114 Исто, 117, 4. V 1924. и Организовани радник, 31, 4. V 1924.
- 115 Исто.
- 116 „Борба“ књ. I, бр. 1, август 1923. и бр. 2, септембар 1923.
- 117 Исто, књ. II, бр. 3, март 1924, 108.
- 118 Архива ЦКСКЈ, фонд КИ, бр. II/51 — 82/1, Записник седнице ИО од 17—19. III 1924.
- 119 „Борба“, књ. II, 4—5, април-мај 1924, Сима Милуш, Око реорганизације Партије, 202—207.
- 120 Радник, 116, 1. V 1924.
- 121 Исто, 121, 24. V 1924.
- 122 Исто, 120, 21. V 1924.
- 123 Исто, 131, 3. VII 1924.
- 124 Исто.
- 125 Исто, 126, 12. VI 1924.
- 126 Исто, 129, 26. VI 1924.
- 127 Исто, 123, 1. VI 1924.
- 128 Исто, 119, 17. V 1924.
- 129 Исто, 124, 5. VI 1924. и 132, 7. VII 1924.
- 130 Исто, 134, 13. VII 1924.
- 131 Архива Завода за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета у Србији, рег. 11838/29а.
- 132 Радник, 125, 7. VI 1924.
- 133 Архива Завода за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета у Србији, рег. бр. 11838/29а и Радник 139, 28. IX 1924.
- 134 Архива Завода за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета у Србији, рег. 11838/29а.
- 135 Исто.
- 136 Исто.
- 137 Радник, 126, 12. VI 1924. и Организовани радник, 42, 12. VI 1924.
- 138 Исто.
- 139 Радник, 129, 25. VI 1924.
- 140 Исто.
- 141 Архива ЦКСКЈ, фонд КИ, рег. 59/II и Радник, 134, 13. VII 1924.
- 142 Радник, 121, 24. V 1924.
- 143 Исто, 123, 1. VI 1924.
- 144 Исто, 131, 3. VII 1924. и 134, 13. VII 1924.
- 145 Исто, 132, 7. VII 1924.
- 146 Исто, 130, 29. VI 1924.
- 147 Исто, 130, 29. VI и 131, 3. VII 1924.
- 148 Исто, 134, 13. VII 1924. Политика, 5820, 9. VII 1924.
- 149 Исто, 134, 13. VII 1924. и Политика 5821, 10. VII 1924.
- 150 Радник, 134, 13. VII 1924. Организовани радник, 51, 12. VII 1924. и Политика, 5822, 11. VII 1924.
- 151 Република, Београд, 55, 13. VII 1924.
- 152 Радник, 134, 13. VII 1924.
- 153 Документ цитиран према књизи Јосип Чази: Независни синдикати, књ. I, Загреб, 1962, 296—297.
- 154 Организовани радник, 54, 7. VIII 1924.
- 155 Политика, 5824, 13. VII 1924.
- 156 Организовани радник, 53, 17. VII 1924.
- 157 Т. Кацлеровић: Југославија, Нешто из рада Независне радничке партије (рукопис у Заводу..., рег. 14202/
- 158 Политика, 5824, 13. VII 1924.
- 159 Политика, 5831, 20. VII 1924. и Организовани радник, Загреб, 20, 24. VII 1924.
- 160 Исто.
- 161 Архива ЦКСКЈ, фонд КИ, рег. 80/II.
- 162 Политика, 5828, 17. VII 1924. и Радничке новине, Београд, 30, 23. VII 1924.
- 163 Република, 56, 17. VII 1924.
- 164 Оковани радник, 7, 28. IX 1924.
- 165 Политика, 5825, 14. VII 1924.
- 166 Радничке новине, 30, 23. VII 1924.
- 167 Политика, 5831, 20. VII 1924. и Организовани радник, Загреб, 20, 24. VII 1924.

- ¹⁶⁸ *Радник*, 135, 3. VIII 1924.
¹⁶⁹ *Исто*.
¹⁷⁰ *Радник*, 137, 17. VIII 1924. У напомени редакције уз ову резолуцију наведено је да је она донета 18. VII 1924, уместо 28. VII 1924, што произилази како из садржине резолуције тако и из *Окованог радника*, 8, 5. X 1924.
¹⁷¹ *Радник*, 135, 3. VIII 1924.
¹⁷² *Исто*.
¹⁷³ *Оковани радник*, 1, 24. VIII 1924.
¹⁷⁴ Триша Кацлеровић, *Забрана Независне радничке партије, Четрдесет година, зборник сећања*, књ. прва 1960.
¹⁷⁵ Триша Кацлеровић, *исто*; *Радник*, 137, 17. VIII 1924.
¹⁷⁶ Триша Кацлеровић, *исто*.
¹⁷⁷ Триша Кацлеровић, *Југославија, одељак: Нешто из рада Независне радничке партије (рукопис у Заводу...)*.
¹⁷⁸ *Оковани радник*, 1, 24. VIII 1924.
¹⁷⁹ *Исто*.
¹⁸⁰ *Исто*, 8, 5. X 1924.
¹⁸¹ *Оковани радник*, 5, 21. IX 1924.
¹⁸² *Исто*.
¹⁸³ *Исто*.
¹⁸⁴ *Исто*, 4, 14. IX 1924. и *Организовани радник*, Београд, 66, 14. IX 1924.
¹⁸⁵ *Оковани радник*, 5, 21. IX 1924.
¹⁸⁶ *Радник*, 139, 28. IX 1924.
¹⁸⁷ Триша Кацлеровић, *Југославија, Комунистичка партија у илегалности — први кораци*, 108 (рукопис се налази у Заводу...).
¹⁸⁸ Триша Кацлеровић, *исто*, 105.
¹⁸⁹ *Радник*, 139, 28. IX 1924.
¹⁹⁰ *Исто*, 140, 8. X 1924.
¹⁹¹ *Оковани радник*, Београд, 21, 4. XII 1924. О изјашњавању београдске партијске организације нису сачувани подаци. Према сећању друга Трише Кацлеровића београдска организација се изјаснила за линије Централног одбора.
¹⁹² *Радничке новине*, 47, 19. XI 1924.
¹⁹³ Архива Завода за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета у Србији, рег. 12084.
¹⁹⁴ Податак сам добио од друга Трише Кацлеровића.
¹⁹⁵ *Оковани радник*, 21, 4. XII 1924.
¹⁹⁶ *Исто*.
¹⁹⁷ Архива Завода за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета у Србији, рег. 12085.
¹⁹⁸ *Оковани радник*, 20, 27. XI 1924. и *Политика*, 5975, 11 XII 1924.
¹⁹⁹ *Оковани радник*, 21, 4. XII 1924.
²⁰⁰ *Исто*, 20, 27. XI 1924.
²⁰¹ Архива Завода за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета у Србији, рег. 12085.
²⁰² *Оковани радник*, 6, 26. IX 1924.
²⁰³ *Исто*, 8, 5. X 1924.
²⁰⁴ *Исто*, 9, 12. X 1924.
²⁰⁵ *Исто*, 9, 12. X 1924. и *Млада гарда*, Београд, 6, 12. X 1924.
²⁰⁶ *Политика*, 5915, 12. X 1924.
²⁰⁷ *Политика*, 5915, 12. X 1924. и *Оковани радник*, 10, 19. X 1924.
²⁰⁸ *Оковани радник*, 10, 14. X 1924. и *Политика*, 5916, 13 X 1924.
²⁰⁹ *Оковани радник*, 12, X 1924.
²¹⁰ Триша Кацлеровић, *Забрана Независне радничке партије Југославије, Четрдесет година, зборник сећања, књига прва, 1960*.
²¹¹ *Политика*, 5978, 14. XII 1924.
²¹² *Исто*, 5978, 14. XII 1924. и *Наши дани*, 1, 16. XII 1924.
²¹³ *Исто*.
²¹⁴ *Комунист* Београд, 1, 1. I 1925. и 2, 21. I 1925. У децембру 1924. у Београду је Централни комитет КПЈ издао летак којим објављује своју активност и позива пролетаријат и сиромашне масе у борбу против режима Пашић — Прибићевић и летак поводом доласка Цанкова, председника Бугарске владе у Београд, а у јануару 1925. је издао летак поводом Обзнане против ХРСС и летак поводом годишњице Лењинове смрти.
²¹⁵ *Политика*, 5975, 11. XII 1924.
²¹⁶ *Истина*, 30, 10. II 1925.
²¹⁷ *Наши дани*, 8—14, 24—31. XII 1924.

ACTIVITE DU PARTI INDEPENDANT OUVRIER DE YOUGOSLAVIE APRES LA TROISIEME CONFERENCE DU PAYS A BELGRADE

M. Nikolić

Le début de l'année 1924 marque pour le Parti Indépendant Ouvrier de Yougoslavie (PIOY) une nouvelle étape, celle de mise en oeuvre d'une nouvelle ligne politique, que le Parti Communiste de Yougoslavie a adopté à la Troisième Conférence du pays du PCY, qui s'est réuni clandestinement à Belgrade, au début du janvier 1924, dans les locaux du Comité Central du PIOY. La résolution de la Troisième Conférence du

pays du PCY sur les questions nationale, paysanne, syndicale et autres a été publié dans, l'organe Central du PIOY *Radnik (Ouvrier)*, qui paraissait à Belgrade, et dans d'autres journaux du Parti, sous un aspect adapté à la presse légale, c'est à dire sous forme d'une proposition de résolution du Comité Central qui est mise au referendum des membres et des organisations du Parti Ouvrier. Le referendum a été effectué en

février 1924, remplaçant la conférence Nationale du Parti Ouvrier qui n'a pas pu avoir lieu la police de Belgrade l'ayant à deux reprises empêchée. Dans l'organisation du Parti Ouvrier de Belgrade des discussions violentes ont surgi au sujet du référendum, mais la nouvelle ligne révolutionnaire a été adoptée avec une majorité convaincante.

L'organisation de Belgrade du Parti Ouvrier a rendu hommage par des conférences, commémoration et par voie de presse au leader du Proletariat International Vladimir Ilić Lenjin, mort le 21 janvier 1924.

En développant son activité politique pour la protection économique et politique des droits de la classe ouvrière, pour l'égalité en droits des toutes les nationalités en Yougoslavie de disposer d'elles mêmes, pour la réalisation d'une Union des ouvriers et des paysans, pour la normalisation des rapports avec l'Union Soviétique, pour la liberté politique de la classe ouvrière, le Parti Indépendant Ouvrier avait des conflits de plus en plus violents avec la police. Une lutte violente et sans merci a été menée aussi contre le rascisme et les organisations fascistes que les partis du régime ont créés. La renommée et l'influence du PIOY grandissait dans les masses de la ville et de la campagne malgré la terreur, les saisies de sa presse et les arrestations de ses fonctionnaires.

En juillet 1924, sur l'ordre du Ministère de l'Intérieur, une nouvelle attaque a été faite contre le mouvement des ouvriers. La police a effectué par force la dispersion de l'organisation du Parti Ouvrier, elle saisit ses archives et son bien et a arrêté plusieurs centaines de ses membres. En même temps elle a défendu le travail et a saisi les biens de l'Union de la jeunesse ouvrière qui représentait en fait une forme légale du travail de l'Union de la jeunesse communiste, de même que le Parti Ouvrier représentait la forme légale du travail clandestin du Parti communiste de Yougoslavie.

Le Parti Indépendant Ouvrier a résisté à cette interdiction et a continué son travail, il a organisé des meetings de protestation, des démonstrations, il a édité *l'Ouvrier enchaîné* au lieu de *l'Ouvrier*, quand la parution de ce dernier est devenu impossible. Cette activité semi-légale du PIOY a facilité à l'organisation clandestine du PCY aux derniers moments de son travail sur la

réorganisation, où il a reçu dans ses rangs un nombre considérable de membres du Parti Ouvrier. Au début de l'année 1925, le PIOY d'après la résolution du Comité Central, a cessé définitivement son travail.

Les conflits internes au sein du Parti Communiste de Yougoslavie, qui se sont aggravés au cours de la seconde moitié de 1924 ont été profondément sentis dans le travail du PIOY. Dans la presse de ce dernier des discussions ont été menées entre l'opposition du parti (la droite) et les dirigeants (la gauche) se qui avait une influence négative sur la force de résistance du prolétariat.

Illustrations dans le texte :

- Fig. 1 — Première page de *Radnik* du 16 janvier 1924 publiant la décision sur le référendum (Institut pour l'étude du Mouvement ouvrier de Yougoslavie)
- Fig. 2 — Première page de *Radnik* du 27 janvier 1924 consacrée au souvenir de Vladimir Ilitch Lenine (Institut pour l'étude du Mouvement ouvrier de Yougoslavie)
- Fig. 3 — Première page de *Radnik* du 19 avril 1924 publiant la proclamation élaborée au cours de la réunion plénière du Conseil du Parti Ouvrier Indépendant de Yougoslavie (Institut pour l'étude du Mouvement ouvrier de Yougoslavie)
- Fig. 4 — Première page de *Radnik* du 1-er mai 1924 publiant l'appel du comité local ouvrier du Parti Indépendant de Yougoslavie (Institut du Mouvement ouvrier de Yougoslavie)
- Fig. 5 — Première page de *Radnik* du 1-er juin 1924 publiant la proclamation du Comité Central du Parti Indépendant Ouvrier de Yougoslavie «contre l'absolutisme» (Institut du Mouvement ouvrier de Yougoslavie)
- Fig. 6 — Première page de *Radnik* du 3 juillet 1924 publiant l'appel du Comité Central du Parti Indépendant Ouvrier de Yougoslavie invitant le prolétariat à aider les victimes de la réaction dans le cadre de la semaine du prolétariat
- Fig. 7 — Première page de *Radnik* du 13 juillet 1924 publiant la proclamation du Comité Central du Parti Ouvrier Indépendant au sujet de l'attaque imminente contre le P.O.I.
- Fig. 8 — Première page du premier numéro *Okovani radnik* (Ouvrier enchaîné) que le Parti Communiste a inauguré le 24 août 1924 à Belgrade (Institut du Mouvement ouvrier de Yougoslavie)

